

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра німецької мови і літератури з методикою викладання

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мельничук Г. М.

« ____ » _____ 20 ____ р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 20 ____ р.

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ «FREIHEIT»
- «СВОБОДА» У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Магістерська робота студентки
групи НАФМ -14
ступінь вищої освіти магістр
Спеціальності 014. 02 Середня освіта
(Мова і література німецька)
Барабаш Яни Ігорівни
Керівник доктор педагогічних наук,
професор Гаманюк В. А.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище, ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище, ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ» ТА ЗАГАЛЬНО - ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....	6
1.1 Розвиток поняття «концепт».....	6
1.2 Концепт як основна одиниця лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики.....	14
1.3. Поняття «Свобода» в різних концептуальних картинах світу	32
Висновки до розділу 1	44
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ «FREIHEIT» – «СВОБОДА» В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ...	47
2.1. Вербалізація концепту «свобода» в німецькій мовній культурі.....	47
2.2. Вербалізація концепту «свобода» в українській мовній культурі.....	69
2.3 Порівняльна характеристика мовної репрезентації концепту «свобода» у німецькій та українській мовах.....	77
Висновки до розділу 2	85
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91

ВСТУП

Спілкування нації здійснюється у рамках якоїсь певної культури та з урахуванням відповідних канонів спілкування, притаманних певній картині світу. Опиняючись в іншому мовно-культурному середовищі, де панують інші ціннісні орієнтири, можуть виникати труднощі у спілкуванні, викликані незнанням відповідної мовленнєвої та немовленнєвої поведінки. Саме тому центром уваги багатьох досліджень стає взаємозв'язок мови, культури і людини, що слугує введенням терміну «концепт» у широке поле використання.

На сьогоднішній день, термін «концепт» є досить широкоживаним у різних науках, зокрема у лінгвістиці, лінгвокультурології, літературознавстві, філософії, що пояснює численні варіанти дефініцій «концепту». Вивченню даного питання з лінгвістичної точки зору приділяли багато уваги різні науковці (Н. Арутюнова, А. Бабушкін, А. Вежбицкая, Р. Фрумкіна), адже саме це поняття є одним із центральних для дослідження етнічної мовної картини світу того чи іншого народу. Серед усього розмаїття концептів, особливо цікавими є саме соціально-культурні концепти, так як вони піддаються постійним трансформаціям внаслідок невинного розвитку суспільства, зміни соціальних умов, унаслідок впливу процесів глобалізації, культурної інтеграції, результатом чого стає все більше зближення національних культур, набуття спільнотами мульткультурних та транснаціональних ознак. Кожне суспільство трактує те чи інше поняття по-своєму та відображає його у своїй мові.

Для дослідження було обрано один із ключових світових та культурно-значущих концептів для людства, а саме концепт: «Freiheit / Свобода», який посідає вагоме місце у концептосфері різних народів. Цей концепт напряду впливає на формування світогляду, життєвих цінностей, моральних пріоритетів особистості, духовного світу людини та на подальше її життя. Він

належить до числа так званих констант культури, який визначає моральний ідеал людини. Концепт «Freiheit / Свобода» є одним із найбільш значущих як для німецької, так і для української лінгвокультури концептів, тому він є предметом багатьох досліджень.

В українській мові концепт «Свобода» досліджувався мовознавцями, культурологами, дослідження торкалися також аналізу місця концепту в художній спадщині українських письменників, наявні також і публікації, що дотичні до проблеми. Попри наявність великої кількості дослідників які долучилися до аналізу концепту «Свобода» виваженої і узгодженої думки щодо визначення поняття «концепт», як і завершених фундаментальних досліджень цієї проблеми не вивлено. Окрім того, беручи до уваги вивчений масив наукової літератури, можна констатувати, що не проводилося також і системних порівняльних студій щодо мовної репрезентації концепту в німецькій мові, що підтверджує **актуальність** обраної теми дослідження. Дослідження сприйняття концепту «Freiheit / Свобода» та засобів його вербалізації в обох мовах створює умови для розуміння позиції представників іншої мовної спільноти щодо свободи і свобод, руйнує певні наявні стереотипи, допомагає запобігати міжетнічним непорозумінням і конфліктам, що виникають на міжкультурному ґрунті, та прискорює процеси соціалізації та інтеграції в ту чи іншу культуру.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні та аналізі засобів мовної репрезентації концепту «Freiheit/Свобода» в німецькій та українській мовах. Відповідно до мети даної роботи були визначені наступні **завдання**:

1. Опрацювати наукову літературу та розкрити сутність поняття «концепт» з точки зору філософії, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації та когнітивної лінгвістики.
2. Виявити специфіку сприйняття і тлумачення даного концепту у різних мовних картинах світу, передусім в українській та у німецькій.

3. Визначити, за допомогою яких мовних засобів відбувається вербалізація концепту «Свобода» в українській та «Freiheit» у німецькій мовній картині світу на лексичному, морфологічному та фразеологічному рівнях.

4. Проаналізувати засоби мовної репрезентації досліджуваного концепту на матеріалі текстів відомих українських та німецьких публіцистичних видань.

Об'єкт дослідження – концепт «Freiheit/Свобода» в українській та німецькій мовній картині світу.

Предмет дослідження – засоби мовної репрезентації досліджуваного концепту «Freiheit/Свобода» в українській та німецькій мовній картині світу.

Матеріалом для роботи стали словники німецької та української мов, а також німецькі та українські публіцистичні видання: «Fluter», «Maas», «Neue Züricher Zeitung», «Український тиждень», «Політична критика», «Українська правда».

Для вирішення поставлених завдань були використані такі **методи досліджень**:

- аналіз наукових джерел, довідкової літератури, словників для кращого розуміння та інтерпретації понять.
- узагальнення, задля систематизації фактичного матеріалу.
- порівняльний метод сприяє встановленню подібностей, відмінностей явищ.
- синтез, задля поєднання окремих елементів, ознак, якостей у єдине ціле для більш детального вивчення.
- класифікаційний метод, задля розподілу інформації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані результати та зібраний матеріал можуть бути корисними та використаними у курсах з лексикології, міжкультурної комунікації, загальної лінгвістики та стилістики.

Структура роботи: магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків (до кожного розділу та загальних), списку використаних джерел у кількості 108. Загальний обсяг роботи становить 99 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ «КОНЦЕПТ» ТА ЗАГАЛЬНО - ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

1.1 Розвиток поняття «концепт»

Центральним терміном у вивченні мовної картини світу є концепт. Концепти, будучи компонентами свідомості й людських знань про навколишній світ, є предметом дослідження психолінгвістики психології, когнітивної лінгвістики та філософії, лінгвокультурології та інших гуманітарних наук. Дослідженням концептів плідно займаються такі науковці як Н. Арутюнова, А. Бабушкін, А. Вежбицкая, Р. Фрумкіна і багато інших представників різних шкіл і напрямків, однак, як зауважує В. Маслова, «цей термін, хоча і міцно утвердився в сучасній лінгвістиці, до сих пір не має єдиного визначення» [41, с. 34]. У кожному з напрямків, стверджує М. Піменова, термін отримує свою інтерпретацію.

Це поняття для комплексу гуманітарних наук не є новим. Ще за часів Середньовіччя філософи та мислителі П. Абеляр та Г. Порретанський розглядали концепт. Ідея розуміння, на яку орієнтувалася так звана «думка Середньовіччя», не могла функціонувати у лінійній послідовності міркування, одиницею якої було речення, вона потребувала повного змістовного вираження у неподільному процесі висловлювання. Висловлювання стало одиницею мовного спілкування. Мова розглядалася як сутність, яка характеризується суб'єктивністю, змістовою цілісністю. Так у Середньовіччі під концептом розуміли акти «схоплювання» якоїсь речі у розумі суб'єкта. Саме ці «акти схоплювання» виражаються у мовленні, яке за П. Абеляром, сприймається у душі слухача як концепт, який, у свою чергу, пов'язувався з процесом нескінченного творення смислів та розумівся як мова, звернена до Бога. Середньовічна думка творила концепт під час спілкування. Концепти є похідними вищого розуму або духу, який в свою чергу здатен творчо відтворювати чи збирати смисли або помисли як універсальне, яке представляє собою зв'язок речей та мовлення та який вміщує в себе розум як

свою невід'ємну складову. Таким чином концепт, як висловлювання не є тотожним поняттю [100].

Багато вчених не звернули особливої уваги на введення нового терміну для позначення змісту висловлювання, саме тому в багатьох словниках та концепт заміняє поняття. Але ситуація змінилася після виходу статі в «Енциклопедії епістемології та філософії науки» під назвою «Концепт» відомого російського філософа С. Неритиної та статі Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі під назвою «Що таке філософія?». в якій вони визначають філософію як мистецтво формувати концепти та використовують термін «концепт», а не «поняття». Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі повністю заперечують проблему розділення поняття та концепту, так як для них все – *le concept*. Концепт – це події, а події – це не поняття [16, с. 255].

За словами С. Неритиної «концепт» – це одиниця мовного висловлювання, логічно смисловий компонент його семантичної структури, що характеризує акт розуміння і його результат, отриманий в ході комунікації, тим самим припускаючи спрямованість на іншого; акт схоплювання смислів. Він багатовимірний і сповнений смисловою напруженістю, оскільки є вираженням ціннісних орієнтацій і переваг учасників комунікативних актів, навантажений їх інтерпретаціями. У цьому його принципова відмінність від поняття, логічне значення якого завжди загальне та не залежить від природної мови і однозначно висловлює логічні відносини в ідеї, в ідеальному бутті [45, с. 387–389].

Концепти в свою чергу пов'язані не формами розуму, вони є похідними піднесеного духу, або розуму, який здатний творчо відтворювати, або збирати (*conspire*), смисли і помисли як універсальне, що представляє собою зв'язок речей і мов, і який включає в себе розум як свою частину. Концепти формуються за допомогою мовлення, яке здійснюється не в сфері граматики (граматика включена в нього як частина), а в просторі душі з її ритмами, енергією, жестикуляцією, інтонацією, нескінченними уточненнями. Концепт досить суб'єктивний та здатний змінити душу індивіда, який обмірковує якусь

річч та припускає наявність іншого суб'єкта (слухача або читача). Оскільки він актуалізує смисли у відповідях на питання іншої людини, то це породжує не просто взаємний потяг, але диспут [101]. Пам'ять і уява – це невід'ємні властивості концепту. З іншого боку, він є синтез трьох здібностей душі і як акт пам'яті орієнтований в минуле, як акт уяви – в майбутнє, як акт судження – в сьогодення [46, с. 29-30]. У «Найновішому філософському словнику» ми можемо знайти наступне визначення. «Концепт» (лат. *Conceptus* – поняття) – це зміст поняття, який існує окремо від мовної форми його виразу. Концепт актуалізує відображену в понятті онтологічну його складову [47, с. 331].

Як вже було зазначено, «концепт» досліджується і у психології. За даними словника когнітивних термінів (*Concept*; *Konzept*) – це одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці. У процесах мислення людина користується концептами, які відображають результати діяльності людини і її пізнання дійсності у вигляді так званих «квантів» знання. Концепти виникають в процесі структурування інформації як про об'єктивний стан справ в світі, так і в уявних світах і можливому стані справ в цих світах. Концепти зводять різноманітність спостережуваних і уявних явищ до чогось єдиного, підбиваючи їх під одну рубрику, і дозволяють зберігати знання про світ. Когнітивістика ще не може відповісти на запитання, як з'являються концепти, крім як вказавши на процес утворення смислів в найзагальнішому вигляді. Вважається, що найкращий доступ до опису та визначенню природи концептів забезпечує мова. При цьому одні вчені вважають, що в якості найпростіших концептів слід розглядати концепти з одного слова, а в якості складніших – ті, які представлені в словосполученнях і реченнях. На думку польського і австралійського лінгвіста А. Вежбицької, аналіз лексичних систем мов може призвести до виявлення невеликого числа «примітивів» (типу ХТОСЬ, ЩОСЬ, РІЧ, МІСЦЕ і ін.), комбінацією яких можна описати далі весь словниковий склад мови. Інші вважають, що частина

концептуальної інформації має мовну «прив'язку», тобто способи їх мовного вираження, але частка цих знань представляється в психіці інакше, тобто ментальними репрезентаціями іншого типу – образами, картинками, схемами. Ми, наприклад, знаємо відмінність між ялинкою та сосною не тому, що можемо представити їх як сукупності різних ознак або ж як різні концептуальні об'єднання, але скоріше тому, що ми легко їх візуально розрізняємо і що концепти цих дерев дані насамперед образно. Для створення концептуальної системи потрібно припустити наявність певних вихідних, або первинних концептів, з яких потім розвиваються всі інші, – вони організовують саме концептуальний простір і виступають як головні аспекти його ділення. Багато хто поділяє сьогодні точку зору Р. Джекендоффа стосовно того, що основними компонентами концептуальної системи є концепти, близькі «семантичним частинам мови» – концепти ОБ'ЄКТА і його ЧАСТИН, РУХУ, ДІЇ, МІСЦЯ або ПРОСТОРУ, ЧАСУ, ОЗНАКИ. Сукупність усіх концептів, даних розуму людини, їх впорядковане об'єднання називається концептуальною системою. Слід припустити, що здатність до утворення концептів є вродженою, що частиною цієї здатності є знання деяких правил освіти концептуальних структур і що одночасно розвиток цих структур залежить певною мірою від людського досвіду, в тому числі і мовного. Конструювання концептуальної системи, як багато хто вважає, відбувається ще на домовній стадії існування індивіда і вся вона набуває невербальний характер, тому і повинна розглядатися в термінах ментальних репрезентацій [36].

Серед найбільш актуальних проблем сучасної лінгвістики останнього десятиліття є питання мовної картини світу, що розглядається в нерозривному зв'язку з концептуальною картиною світу і позамовною дійсністю. Мовна система зберігається у психіці, у свідомості людини, основою функціонування якої є національно-мовна картина з власними етнічними компонентами, сформованими звичаями, традиціями, віруваннями, міфологією і призмою

соціокультурних і фонових знань. Мова як найважливіший показник ідентифікації людини і нації є неповторним явищем, складовою і показником «всесвітньої культури» [54, с. 3].

Термін концепт в сучасній науці є інтегрованим, що зумовлює неоднорідність його тлумачення і структури. Дослідники намагаються знайти пояснення настільки багатогранній палітри наявних визначень концепту. Неоднозначність трактування концепту, на думку М. Піменової, зумовлена двома факторами: по-перше концепт є, по суті, міждисциплінарним утворенням, так як він використовується в цілому комплексі наук, в тому числі в різних напрямках лінгвістики; по-друге складністю та багатовимірністю самого феномена [50, с. 53–54]. Отже, виходячи з цього, М. Піменова стверджує, що на даний час в тлумаченні терміна «концепт» сформувалося п'ять різноманітних підходів:

1. *Психологічний підхід*, яскравими прихильниками якого є такі науковці як С. Аскольдів-Алексєєв та Д. Ліхачов. За цим підходом концепт трактується як певне мисленнєве утворення, яке виконує замісну функцію. У концепції Д. Ліхачова концепт існує не для окремого слова, а для кожного основного словникового значення слова і є таким собі «алгебраїчним» виразом значення. Людська свідомість не здатна охопити значення у всій його складності, крім того, людина часто по-своєму його інтерпретує, виходячи з власного особистого досвіду. Виникає концепт шляхом зіткнення словникового значення з особистим і народним досвідом людини. Підхід, запропонований Д. Ліхачовим, дозволяє врахувати багатство асоціацій і смислових переносів, встановити роль творців мови (провідна роль відводиться письменникам, особливо поетам, носіям фольклору. Сукупність концептів всіх носіїв певної мови (тобто ментальних одиниць, що відображають пізнану ними дійсність) зазвичай називають концептосферою цієї мови. Поняття «концептосфери» у науковий обіг увів Д. Ліхачов, який у своїй роботі «Концептосфера русского языка» зазначав, що «чим багатша культура нації, її література, фольклор,

наука, образотворче мистецтво, історичний досвід, релігія, тим багатша національна концептосфера народу» [37].

Але концептосферою також називають і упорядковану сукупність концептів, наявних у свідомості окремо взятої людини, а також певної групи людей, об'єднаних за якоюсь ознакою; крім того, «концептосферою називають і певним чином організовану систему художніх концептів, представлених у творчості того чи іншого митця (наприклад, художника або письменника)». В цілому багатство концептосфери національної мови залежить від культури нації – літератури, фольклору, науки та образотворчого мистецтва. Концепти, за спостереженнями Д. Лихачова, є досить мінливими, так як в значній мірі залежать від носіїв мови. При наявності гідної літератури і розвитку культурного досвіду відбувається постійне збагачення концептосфери. Редукція її можлива лише при втраті культурної пам'яті [1, с. 267–279].

2. *Логічний підхід* пов'язаний з ім'ям Н. Арутюнової і представлений в серії колективних монографій «Логічний аналіз мови». Н. Арутюнова визначає концепти як поняття практичної тобто повсякденної філософії, що виникають в «результаті взаємодії таких факторів, як національна традиція і фольклор, релігія і ідеологія, життєвий досвід і образи мистецтва, відчуття і системи цінностей» [3, с. 3–12]. При цьому протиставляється не індивідуальне і колективне (як у Д. Лихачова), а наукове і «наївне» знання.

Концепти утворюють свого роду «культурний шар», який виконує роль так званого «посередника» між людиною і світом. Ключові концепти культури досліджуються за даними текстів різних часів і народів. Ключ до тлумачення концепту дають набір атрибутів, функціями, що виконуються даним концептом, і його місце в житті людини та конструюються вони з позиції зовнішнього спостерігача [3, с. 10–12].

3. *Філософський підхід*, на чолі якого стоїть В. Колесов. Філософія, безумовно, є відображенням національної ментальності, представленої в структурі рідної мови. В рамках філософського підходу під концептом розуміють те, що не підлягає змінам в семантиці словникового знаку, що,

навпаки, визначає вибір словесного знаку, спрямовує думку, сама ж філософія є відображенням національної ментальності, представленої в структурі рідної мови [30, с. 30–40].

4. *Культурологічний підхід*, яскравим представником якого є Ю. Степанов. Він зазначає, що концепт і поняття – терміни різних наук: поняття – логіки і філософії, а концепт – математичної лінгвістики і культурології. Концепт являє собою «згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини. І з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина входить в культуру, а в деяких випадках і впливає на неї». Вчений акцентує увагу на зв'язку мови і культури, стверджуючи, що концепт – «основний осередок культури в ментальному світі людини» [58].

5. *Інтегративний підхід*, за яким науковець С. Ляпін розглядає концепт як багатовимірне культурно-значуще соціопсихологічне утворення в колективній свідомості. Акцент робиться на багатовимірності концепту, виділенні в ньому емоційного і раціонального, абстрактного і конкретного компонентів. Концепти трактуються як первинні культурні утворення, які транслуються в різні сфери буття людини, зокрема, в сфері переважно понятійного (наука), переважно образного (мистецтво) і переважно діяльного (буденне життя) освоєння світу. Вчений іменує концепти своєрідними культурними генами, що входять до генотипу культури [40, с. 16–18].

Подібної думки і науковець Г. Слишкін, який інтерпретує термін концепт як одиницю, «покликану з'єднати воедино наукові вишукування в області культури, свідомості і мови, так як він належить свідомості, детермінується культурою і опредмечується в мові» [62].

Він визначає концепт як «умовно ментальну одиницю» та виділяє в ній, перш за все, примат цілісного відношення до відображуваного об'єкту. Формування концепту – процес співвідношення результатів досвідного пізнання дійсності із заздалегідь засвоєними культурно-ціннісними домінантами, що виражені в релігії, мистецтві та ін. [61, с. 34–36].

В свою чергу В. Маслова в своїй роботі зазначає наявність у сучасній лінгвістичній науці не п'яти (за М. Піменовою), а трьох основних підходів до розуміння концепту (культурологічний, семантичний, психологічний), що базуються на загальному положенні про те, що концепт – те, що називає зміст поняття, синонім сенсу [41, с. 31–32]. Так, представником першого підходу В. Маслова називає Ю. Степанова, який при розгляді концепту більшу увагу приділяє культурологічному аспекту, коли вся культура розуміється як сукупність концептів і відносин між ними. Представниками другого підходу (семантичного) до розуміння концепту, на думку вченої, є Н. Арутюнова і її школа, Т. Булигіна, А. Шмельов і ін. Схожої точки зору дотримується і Н. Алефіренко, який також є прихильником семантичного підходу до концепту, розуміючи його як одиницю когнітивної семантики. До прихильників третього підходу дослідниця відносить науковців Д. Лихачова, Е. Кубрякова та ін., оскільки, як вже зазначалося у класифікації М. Піменової, вони вважають, що концепт не безпосередньо виникає із значення слова, а є результатом зіткнення значення слова з особистим і народним досвідом людини, тобто концепт є посередником між словами і дійсністю [102].

Тож, як бачимо, обидві класифікації підходів до розуміння та виникнення терміну «концепт» схожі між собою. Перша класифікація є більш розгорнутою та містить п'ять підходів. Тоді як В. Маслова виокремила лише три, на її думку, основних підходи, а саме: культурологічний, семантичний та психологічний, чим і спростила класифікацію.

Цікавість викликає ще одна класифікація щодо наявних досліджень концепту, сформульована Ю. Прохоровим. Дослідник, як і М. Піменова, також виділяє п'ять підходів у визначенні терміна концепт, а саме: концепт, як лінгвокогнітивне явище; як психолінгвістичне явище; як абстрактне наукове поняття; базова одиниця культури та концепт як лінгвокультурне явище [38, с. 11–35].

При зіставленні цих класифікацій неважко помітити схожості та відмінності. Схожість ми бачимо у наявності психолінгвістичного та

культурологічного підходів. Класифікація М. Піменової містить також філософський, логічний, інтегративний підходи, які, без сумніву, є необхідними для характеристики поняття концепту в цілому. Однак наявність характеристики концепту як лінгвокогнітивного явища, а не тільки лінгвокультурного в класифікації Ю. Прохорова, також є необхідною. Тому зазначені підходи слід вважати взаємодоповнюючим.

1.2 Концепт як основна одиниця лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики

На даний момент термін концепт активно використовується в двох основних напрямках сучасного мовознавства – когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології. У кожному з них термін отримує свою інтерпретацію, тому в роботах останніх років намічається тенденція розрізнення когнітивного і лінгвокультурологічного концептів. Така диференціація присутня в роботах В. Карасика, Г. Слишкіна, Ю. Тільмана.

Концепт бере свій початок з філософії та логіки та на сьогоднішній день став важливою частиною лінгвістичної науки. Він відтворює специфічну мовну картину світу, що являє собою вербалізовану інтерпретацію певним етносом навколишнього світу на основі загальнолюдського та специфічно-національного досвіду. Концепт – це одиниця колективної свідомості, що має мовне вираження і відзначена етнокультурною специфікою. Різноманітність типологій концепту засвідчує неоднозначність окреслення чітких меж поняття і відсутності єдиної дефініції. Нині в сфері когнітивної лінгвістики існує проблема ідеальної моделі цього лінгвістичного поняття, яка б зуміла відтворити всі аспекти відображення навколишнього світу у людській свідомості. Концепт є засобом стиснення багатого згустку культурного поля і концентрації в окремі сегменти уявлень суб'єктів про дійсність. В цьому лінгвістичному терміні відображено те, яким чином мовна спільнота засвоїла ту чи іншу лексичну одиницю, як виразила навколишню дійсність, які аспекти

концепта висвітила, яке наповнення внесла відповідно до культури в широкому розумінні конкретного національно-культурного утворення [54, с 3 –7].

Когнітивна лінгвістика стала можливою після формування теоретичних концепцій психолінгвістики. Саме вчені психолінгвісти довели існування невербального мислення, наявність у людській свідомості концептосфери, що складається з квантів знання концептів, що постійно змінюється і оновлюється. Виявилось, що знаки мови створюються людьми для обміну важливою інформацією, тобто для найбільш поширених і комунікативно затребуваних концептів, що знаки мови це лише пунктир на просторі концептуальних смислів, що концептосфера набагато об'ємніша і ширша, ніж та її частина, яка позначена мовними засобами. Такі теоретичні здобутки у психолінгвістиці стали основою для створення методології когнітивної лінгвістики [60].

Головне положення цієї методології полягає в тому, що через вивчення семантики мовних знаків можна проникати в концептосферу людей, можна з'ясувати, що відіграло важливу роль для того чи іншого народу в різні періоди його історії, а що залишилося поза полем його зору, в той час як для іншого народу це було істотним. На основі цього методологічного положення були розроблені методи когнітивної лінгвістики, які тепер вже дозволяють виявляти особливості не тільки національного, а й групового мислення, і всю різноманітність індивідуально-авторських концептосфер. Мислення людини невербальне, воно здійснюється за допомогою універсального предметного коду. Люди думають за допомогою концептів, та кодових одиниць і складають базу універсального предметного коду (Л. Виготський, Н. Жинкін, І. Горелов). Концепт – це приналежність свідомості людини, глобальна одиниця розумової діяльності, а упорядкована сукупність концептів у свідомості людини утворює його концептосферу. Тоді як мова є одним із засобів доступу до свідомості людини, його концептосфери, до змісту та структури концептів як одиниць

мислення. Тобто через мову можна пізнати і експлікувати значну частину концептуального змісту свідомості [103].

Існує декілька напрямків в когнітивній лінгвістиці:

1. Культурологічний напрямок, який займається дослідженням концептів як елементів культури, опираючись на дані різних наук (Ю. Степанов) Такі дослідження зазвичай міждисциплінарні, не пов'язані виключно з лінгвістикою, хоча можуть проводитися і лінгвістами (що і дозволяє розглядати даний підхід в рамках когнітивної лінгвістики); мова в цьому випадку виступає лише як одне з джерел знань про концепти. Наприклад, для опису концепту використовуються дані про етимологію слова, що називає цей концепт).
2. Логічний – займається аналізом концептів логічними методами поза прямою залежністю від їх мовної форми (Н. Арутюнова).
3. Семантико-когнітивний – спрямований на дослідження лексичної і граматичної семантики мови як засобу доступу до змісту концептів, як способи їх моделювання від семантики мови до концептосфери (О. Кубрякова, М. Болдирев, А. Бабушкін, З. Попова, І. Стернін, Г. Бикова).
4. Філософсько-семіотичний – досліджує когнітивні основи знаковості (А. Кравченко).
5. Лінгвокультурологічний – метою якого є дослідження названих мовними одиницями концептів як елементів національної лінгвокультури в їх зв'язку з національними цінностями і національними особливостями цієї культури: напрямок «від мови до культури» (В. Карасік, С. Воркачев, Г. Слишкін, Г. Токарев).

Кожен з цих напрямків є досить сформованим у сучасній лінгвістиці. Усі вони мають свої методичні принципи. Об'єднує їх, в першу чергу, теоретичне уявлення про концепт як одиницю свідомості та всі вони мають своїх прихильників серед лінгвістів-когнітологів, їх також представляють відомі наукові школи [52, с. 12–14].

Тож, за когнітивним підходом концепт розглядається в рамках понять «знання» і «свідомості» і розуміється як ментальне утворення, своєрідний фокус знань про світ, як когнітивна структура, що включає різні одиниці оперативної свідомості. В інтерпретаціях такого роду на перший план вступає проблема співвідношення мови і свідомості. Такий погляд на концепт присутній у працях А. Бабушкіна, О. Кубрякової, М. Холодної, Й. Стерніна, О. Залевської.

О. Кубрякова розглядає концепт як «одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, котра відображає знання та досвід людини; як оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [35, с. 328].

А. Бабушкін визначає концепт як «дискретну змістовну одиницю колективної свідомості або ідеального світу, що зберігається в національній пам'яті носія мови у вербально позначеному вигляді» [4, с. 13].

І. Стернін дотримується подібної точки зору, визначаючи концепт як «дискретне ментальне утворення, що є базовою одиницею мисленнєвого коду людини, котре має впорядковану внутрішню структуру, що представляє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності суспільства та несе комплексну енциклопедичну інформацію про відображуваний предмет або явище, про інтерпретацію даної інформації суспільною свідомістю та відношення останньої до даного явища або предмету» [59, с. 258].

М. Холодна трактує концепт як «пізнавальну психічну структуру, особливості організації якої забезпечують можливість відображення дійсності в єдності різноякісних аспектів» [65, с. 23].

На думку О. Залевської, «концепт – це спонтанно функціонуюче в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що підпорядковується закономірностям психічного життя людини та, внаслідок

цього, через певний ряд параметрів, відрізняється від понять, значень, як продуктів наукового опису з позицій лінгвістичної теорії» [20, с. 39].

Усі визначення можна синтезувати у Таблиці 1.1.: «Концепт» з точки зору лінгвістів-когнітивістів.

Таблиця 1.1

Концепт з точки зору лінгвістів-когнітивістів

Лінгвісти-когнітивісти	Розуміння «концепту»	Функція концепту
О. Кубрякова	Ментальна одиниця свідомості	Відображає знання і досвід людини
А. Бабушкін	Лінгвокогнітивне явище	Несе інформацію про дійсний світ
І. Стерін	Ментальне утворення	Є джерелом інформації про предмети або явища дійсності
М. Холодна	Пізнавально-психічна структура	Забезпечує можливість відображення дійсності
О. Залевська	Перцептивно-когнітивне утворення, психолінгвістичне явище	Являє собою надбання індивіда

Судячи з даних цієї таблиці, усі визначення лінгвістів мають у своєму тлумаченні спільні риси, усі вони інтерпретують «концепт» як продукт психічних процесів пізнання, утворений у свідомості людини. Іншими словами «концепт» – це результат усієї пізнавальної діяльності особи, який несе інформацію про предмети, явища та про дійсний світ в цілому. Лише О. Залевська та А. Бабушкін говорять про те, що концепт має подвійну сутність, а тому виступає як продукт не тільки пізнання, а й спілкування.

В сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція до вивчення мови як продуктивного засобу інтерпретації людської культури. Це пояснюється тим, що мова є ключем до системи людської думки, до природи людської психіки, вона слугує задля характеристики нації [2, с. 4]. Лінгвістами минулого століття був розроблений такий напрям, де мова розглядається не лише як знаряддя комунікації, а як культурний код нації. Засадничими теоріями такого підходу стали праці В. Гумбольдта, О. Потебні та ін. Однією з базових концепцій сучасного порівняльно-історичного мовознавства є положення В. Гумбольдта про мову як про «дух народу»: «межі мови моєї нації означають межі мого світосприйняття» [14, с. 305].

Другий та більш значущий для нашої роботи напрямок – лінгвокультурологічний. Лінгвокультурологія – комплексна галузь наукового знання про взаємозв'язок і взаємовплив мови і культури, що виникла на основі дослідницьких робіт фразеологічної школи В. Телія, публікацій В. Воробйова, В. Костомарова, В. Маслової, та праць інших лінгвістів [32, с. 27].

Лінгвокультурологія, поєднавши в собі лінгвістику та культурологію, як мовознавча дисципліна, досліджує прояви народної культури в мові. Мова не лише закріплює і зберігає концепти культури, а й служить засобом їх відтворення у менталітеті народу або окремих його соціальних груп з покоління в покоління. Тому велике значення в сучасній лінгвістиці набуває вивчення лінгвокультурних концептів [12, с. 4]. Судячи з самої назви науки – «лінгвокультурологія», стає зрозуміло, що першочерговим завданням є встановлення зв'язків з культурологією, так як предмети вивчення майже однакові. Порівняємо: «Культурологія – це наукова і навчальна дисципліна, предметом якої є сукупність відомостей про культуру мови, що вивчається, необхідних для вирішення освітніх і виховних завдань» [66, с. 131]. «Предмет дослідження лінгвокультурології – матеріальна і духовна культура, створена людством» [10, с. 32].

В. Воробйов визначає лінгвокультурологію як «комплексну наукову дисципліну синтезуючого типу, об'єктом якої є «взаємозв'язок і взаємодію

культури і мови в процесі її функціонування і вивчення інтерпретації цієї взаємодії в єдиній системній цілісності», а предметом даної дисципліни є «національні форми буття суспільства, що відтворюються в системі мовної комунікації і засновані на його культурних цінностях», – все, що складає «мовну картину світу» [11, с. 32].

В. Красних визначає лінгвокультурологію як науку, що займається дослідженням відображення культури в мові. Ця дисципліна безпосередньо пов'язана з вивченням мовної свідомості та національної картини світу. На думку науковця, предметом лінгвокультурології є – одиниці мови, що володіють культурно-значущим наповненням, вони є тим «каналом», через який ми можемо увійти в культурно-історичний прошарок ментально-лінгвального комплексу. Ця наука покликана виявити за допомогою та на основі мовних даних базові опозиції культури, закріплені в мові і які проявляються в дискурсі; відображені в дзеркалі мови і в ньому зафіксовані уявлення про окультурені людиною сфери: просторової, тимчасової, діяльнісної і т. д. [33, с. 13].

В. Телія визначає лінгвокультурологію як «мовознавчу дисципліну, що досліджує матеріальну культуру та менталітет, котрі, в свою чергу, відображають живу національну мову та виражаються в мовних процесах за допомогою взаємодії мови та культури народу» [63, с. 216]. Метою лінгвокультурології є вивчення соціокультурної картини світу, що знайшла своє відображення у мовній картині світу. В якості одиниць вивчення фігурують реалії, тобто ті факти дійсності, які об'єктивно притаманні лише даній етнокультурній спільноті (найменування одягу, будівель, їжі, обрядів і т. д.), недоліки дійсності, відсутність певних позначень, як правило, в лексичній системі однієї мови порівняно з іншою і, зрозуміло, фонові значення, тобто стримуючі характеристики конкретних і абстрактних найменувань, що вимагають для адекватного розуміння додаткової інформації про культуру даного народу [25, с. 127].

Незважаючи на очевидну тісний зв'язок цих дисциплін, В. Маслова справедливо зауважує, що «якщо культурологія досліджує самосвідомість людини по відношенню до природи, суспільства, історії, мистецтва та інших сфер його соціального і культурного буття, а мовознавство розглядає світогляд, який відображається і фіксується в мові у вигляді ментальних моделей мовної картини світу, то лінгвокультурологія має своїм предметом і мову, і культуру, що знаходяться в діалозі, взаємодії» [42, с. 9].

В лінгвокультурології центральним є поняття «лінгвокультурний концепт», який демонструє єдність трьох компонентів – мови, культури та свідомості. При лінгвокультурологічному підході концепт розглядається в рамках діади «мова – культура». У цій традиції концепт визначається як такий, що локалізується у свідомості, але в центрі уваги при цьому перебуває його національно-культурна своєрідність. У подібному ключі концепт розглядається в дослідженнях Г. Вежбицької, Н. Арутюнової, С. Воркачева, В. Карасика, С. Нікітіної, М. Піменової, Г. Слишкіна, Ю. Степанова.

С. Воркачев пропонує наступне визначення терміна: концепт – це «одиниця колективного знання / свідомості, що має мовне вираження і відзначена етнокультурною специфікою» [8, с. 64–72].

За М. Піменовою «концепти» – це одиниці концептуальної системи в їх відношенні до мовних виразів, в них міститься інформація про світ. Те, що індивід знає, думає, представляє про об'єкти зовнішнього і внутрішнього світів, і є те, що називається концептом. Концепт – це уявлення про фрагмент світу. Таке уявлення (образ, ідея, символ) формується загальнонаціональними ознаками, які доповнюються ознаками індивідуального досвіду і особистої уяви. Концепт – це національний образ, ідея, символ, ускладнений ознаками індивідуального уявлення» [49, с. 9].

В. Зусман визначає концепт як «мікромодель культури», а культуру як «макромодель концепту». Концепт породжує культуру і породжується нею [21, с. 41].

Культурні концепти – імена абстрактних понять, де культурна інформація прикріплюється до понятійного ядра. Ключові концепти культури – базові одиниці картини світу, які мають екзистенціональну значимість як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти в цілому [42, с. 51].

С. Ляпін називає концепти «своєрідними культурними генами, що входять у генотип культури; це самоорганізовані інтегративні функціонально-системні багатомірні формоутворення, що опираються на понятійний та псевдопонятійний базис» [38, с. 16–18].

В сучасній лінгвістиці часто використовують визначення концепту, введене саме Ю. Степановим. На думку цього вченого, концепт є смисловим згустком, ментальним утворенням, загальним знаменником між близькими за лексичними значенням одиницями однієї або різних мов [57, с. 40].

На думку Г. Вежбицької, яка є однією з перших дослідників, що намагалися розкрити лінгвістичний зміст концепту. На її думку, це об'єкт з «ідеального» світу, що має ім'я і представляє культурно зумовлені уявлення людини про світ «дійсний» [7, с. 10].

В. Карасик пропонує вважати концепти первинними культурними утвореннями, виразом об'єктивного змісту слів, які мають сенс і тому трансльовані в різні сфери буття людини, зокрема, в сфері понятійного, образного та діяльнісного освоєння світу [24, с. 102].

Опираючись на визначення Р. Фрумкіної, В. Маслова визначає концепт як вербалізоване поняття, що є відрефлексованим в категоріях культури. Це культурно зазначений вербалізований зміст, представлений в плані вираження цілою низкою своїх мовних реалізацій (власне лексичних, фразеологічних, афористичних), що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, одиницю колективного знання, що має мовне вираження і відзначена етнокультурною специфікою [14, с. 72].

Г. Крюкова зазначає, що лінгвокультурний концепт – це ментальна одиниця репрезентації як знання про світ взагалі, так і про окремий його

фрагмент. Концепт має ментальну природу, адже він є мисленневою одиницею діяльності свідомості людини. А взаємодія мови і культури, відображення картини світу відбувається у свідомості [34, с. 132].

Узагальнені відомості про трактування поняття «концепт» як лінгвокультурного явища у працях науковців представлено у Таблиці 1.2: Концепт з точки зору лінгвокультурології.

Таблиця 1.2

Концепт з точки зору лінгвокультурології

Науковець-лінгвокультуролог	Розуміння «концепту»
С. Воркачов	Одиниця свідомості, яка має мовне вираження
М. Піменова	Уявлення індивіда про світ, отримані через мовні вирази
В. Зусман	Мікромодель культури
С. Ляпін	Культурні гени
Г. Вежбицька	Культурні уявлення людини про дійсний світ
В. Карасик	Первинні культурні утворення
В. Маслова	Вербалізоване культурне поняття
Г. Крюкова	Одиниця свідомості, в якій відбувається взаємозв'язок культури і мови

Тож, як бачимо, незважаючи на різноманіття тлумачень поняття «концепт», можна легко помітити їх схожість, так як усі визначення сформовані у рамках лінгвокультурологічного підходу. Спільною та наскрізною ознакою є те, що концепт має пряме відношення до культури, виражається в мовленні та не є лише результатом роботи свідомості та пізнання.

Як стверджує С. Воркачов «невизначеність дефініційної ознаки призводить до розуміння лінгвоконцепту у «вузькому» та «широкому» сенсі.

У вузькому «змістовному» розумінні лінгвоконцепти – це «поняття життєвої філософії», «звичайні аналоги світоглядних термінів», закріплені в лексиці природних мов і вони забезпечують стабільність і наступництво духовної культури етносу. У вузькому «формальному» розумінні лінгвоконцепти – це семантичні утворення, які стоять за словами, і не знаходять еквівалентів при перекладі іншими мовами. До лінгвоконцепту в широкому «змістовному» розумінні відносять вербалізований культурний зміст, в деякій мірі зазначений етнічною специфікою незалежно від її значущості для національного характеру. До лінгвоконцепту в широкому «формальному» розумінні включені культурні смисли, закріплені за ім'ям, що володіє специфічною «внутрішньою формою» – ознакою, покладеною в основу номінації, в реалізації якого спостерігається серійність, масовидність» [22, с. 12].

Лінгвокультурні концепти, відрізняються від інших, ментальних одиниць – когнітивних концептів, акцентуацією ціннісного елемента. На цьому положенні ґрунтується теорія лінгвокультурних концептів, створена В. Карасиком і Г. Слишкіним. За словами авторів теорії, «концепт ґрупується навколо якоїсь «сильної», ціннісно-значущої точки свідомості, від якої розходяться асоціативні вектори» [19, с. 68].

З позиції лінгвокультурологічного підходу, структура концепту трьохкомпонентна. Тож, С. Воркачев, В. Карасик та Н. Красавський виділяють такі структурні компоненти як: фактуальний (понятійний), образний або образно-перцептивний та ціннісний елементи. Цю трьохкомпонентну структуру можна зобразити схематично.

Рис 1.1 – Трьохкомпонентна структура концепту за А. Приходько [53].

Ця схема так би мовити «три кити», фундамент, три складові: (субстрат), надбудова – 1 (адстрат) і надбудова – 2 (епістрат) лінгвоконцептології.

Понятійна складова (субстрат) – це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, порівняльні характеристики по відношенню до інших концептів, які ніколи не існують ізольовано. [26, с. 127].

В основі будь-якого концепту лежить поняття – феномен логічного, а тому і наднаціонального порядку. Однак не кожне поняття має свій концептуальний корелят. Так, die Kalinkenbeere «калина» в свідомості німця і бук в свідомості українця – просто поняття, а ось «калина» для другого і die Busche «бук» для першого – вже поняття концептуалізувати. Концепт – етноспецифічно – забарвлене поняття. Поняття є загальновідомою і комунікативно значущою частиною концепту, яка виступає у вигляді означуваного [53, с. 20 – 21]. «Поняття – це те, про що люди домовляються. Їх люди конструюють для того, щоб «мати спільну мову» під час обговорення проблем; концепти ж існують самі по собі, їх люди реконструюють з тим або іншим ступенем (не)впевненості» [17, с. 45]. Понятійний субстрат концепту – це той мінімум його смислового об'єму, який зазвичай фіксується лексикографічними джерелами. Поняття є раціонально-логічним феноменом, очевидно, загальнолюдської значущості, а концепт – асоціативним, і як такий він відображає специфіку етнокультурного осягнення певного фрагмента

світу. Поняття фіксуються в тлумачних і перекладних словниках, тоді як їх асоціативні ряди – майже ніколи. Це пояснюється тим, що понятійна (змістовна) частина концепту зазвичай збігається зі змістом його втілюючої лексичної одиниці, тоді як перцептивна надбудовується над нею у вигляді такого собі ореолу, який складно передати словами, але можна встановити за допомогою асоціативного експерименту. Останній дозволяє говорити про більш розгалужене улаштування концепту в порівнянні з денотативною структурою слова, яка вибудовується за польовим принципом (ядро, периферія, інтерпретативна зона) [53, с. 22].

Якщо у науковій картині світу концепт є поняттям про предмети і явища, то на думку Ю. Степанова, «у свідомості пересічної людини концепт є «пучком» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, які супроводжують те чи інше слово» [51, с. 40]. В останньому випадку концепти не тільки мисляться, але й переживаються, оскільки вони стають предметом емоцій, симпатій, антипатій [51, с. 40–41].

Тож, понятійний субстрат концепту, по-перше, відображає його інформативну сутність у вигляді певного набору дефініційних ознак, а по-друге, є тим асоціатом, який пов'язує концепт з ядерною та ближньопериферійною зонами лексичного значення слова, тоді як дальньопериферійний та інтерпретативний асоціати – з його образно-перцептивним адстратом [53, с. 23].

Суб'єктивні та інтерпретаційні властивості носіїв мови зумовлюють наявність у структурі концепту образно-перцептивного та ціннісного компонентів.

Образна інформація пов'язана із способом пізнання дійсності, що історично передує понятійній. Чуттєвий образ у структурі концепту утворений перцептивними когнітивними ознаками, що формуються у свідомості носія мови в результаті відображення ним оточуючої дійсності за допомогою органів чуттів (перцептивний образ). Це – зорові, слухові, тактильні,

сприймані нюхом характеристики об'єктів, явищ, подій, що відбиваються в пам'яті індивіда, тобто релевантні ознаки практичного знання [25, с. 154].

Між перцепцією (сприйняття) і ейдосом (образ) встановлюються корелятивні відносини: сприйняття – це відображення дійсності органами чуттів (зір, слух, смак, нюх, тактильність), а образ – це характеристики предметів і явищ, які сприймаються через відчуття. Можна припустити, що між ними пролягають ще кілька проміжних ланок, необхідних для формування концепту, – асоціація і уявлення, диференціальні ознаки яких ще до кінця не з'ясовані. Таким чином, формування концепту спирається, очевидно, на таку схему «відчуття – асоціація – уявлення – образ». Ті об'єкти реального світу (перцепти), які сприймаються, утворюють у свідомості людини ментальний образ відповідного референта. Так, за допомогою когнітивних операцій ми можемо викликати образ тополі в єдності та розмаїтті його фізичних і ідеальних параметрів. Цей образ вже сформований у нас на основі знань, отриманих перцептивним шляхом. І навпаки: слово «тополя» може викликати асоціації з цілком знайомим видом рослинного світу, а той, в свою чергу, – образ конкретного дерева. Концепт входить в ментальний світ людини не тільки через відчуття, але і через інтуїцію. Часто людина знає концепт, хоча може і ніколи не бачила його референта (БОГ, ДУША, ЩАСТЯ). Іноді, щоб зрозуміти концепт, його потрібно пережити (СТРАХ, РАДІСТЬ, ЛЮБОВ), бо концепти не тільки мисляться, а й переживаються. Виходить, що для осягнення концепту людині доводиться оперувати почуттями, уявленнями, інтуїцією, щоб виробити образ і залишити його в пам'яті. Найчастіше для забезпечення образності концепту необхідно цілий комплекс уявлень / асоціацій (хоча не кожне уявлення стає конструктивним елементом концепту). Образно-перцептивний адстрат концепту може формуватися за рахунок таких чинників, як внутрішня форма мовних одиниць (ЗАКУСКА – «те, чим закушують», Відмінник – «той, хто добре вчиться»), асоціації, закріплені в авторських або фольклорних текстах (Дамоклів меч → уособлення усвідомленої небезпеки), і когнітивно засвоєні прототипи [53, с. 23–24].

Перцептивно-образний ореол концепту являє собою «спадкоємну пам'ять колективу», яка підтримує його в мовній свідомості, де він може набувати різну ступінь виразності, яскравості, контрастності. За цим параметром можна аналізувати і порівнювати різні концепти як всередині національної концептосфери, так і шляхом зіставлення декількох концептосистем: національних, професійних, гендерних, індивідуальних та ін. Асоціативне поле концепту «Українець» за А. Н. Приходько складають такі образи, як «товстий, сало, вусатий, чуб, хохол, горілка, лисий, рум'яний, хитрий, жадібний, в шароварах, веселий, схожий на росіянина, чорноокий » і ін. [53, с. 21].

Ціннісний компонент містить в собі інформацію про місце даного концепту в тій чи іншій культурі, визначає асоціації, пов'язані з цим концептом, і є домінуючим у структурі концепту. За словами В. Карасика, «сукупність концептів, що розглядаються в аспекті цінностей, утворює ціннісну картину світу. У цьому складному ментальному утворенні виділяються найбільш істотні для даної культури смисли, ціннісні домінанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, що підтримується і зберігається в мові» [23, с. 5]. Уподібнюючись сентименту, концепт набуває здатності інтенсифікувати духовне життя людини, викликати позитивні емоції, змінювати настрій і, опиняючись в фокусі думки, навіть змінювати ритм і пульс [9, с. 42].

Цінність і важливість концепту визначаються ще й місцем, яке займає його ім'я в системі конкретної мови, куди входять також його етимологічні і асоціативні характеристики. Набуваючи символічні риси, ім'я концепту входить в свідомість через знаковий код мови і стає валоративом кожного члена лінгвокультурного колективу. Валоративна (ціннісна) сторона концепту реалізується в єдності його етнопсихологічних, соціодискурсивних і лінгвокультурних початків.

Етнопсихологічна цінність концепту – конгломерат (набір) знань, образів і асоціацій, що виникають в свідомості людини завдяки її

приналежності до того чи іншого етнічного співтовариства і є невід'ємною частиною національної психології — «колективним підсвідомим» або «колективним самосвідомим», а сам концепт виявляється сповненим тієї духовної енергетики, яка випромінює ауру національного світогляду. Соціодискурсивна цінність концепту – це його так званий функціональний шар, обумовлений тими знаннями, образами та асоціаціями, які складають навколишній світ людини в контексті комунікативної культури суспільства. У цьому випадку ми маємо справу з відрегульованими нормами суспільного буття і поведінковими стереотипами – «культурними сценаріями». Наприклад, сценарії етнокультурної поведінки німців визначаються такими феноменами, як порядок, заборона, увага, страх; японців – вибачення, виправдання, самоприниження, вираженість / невиразність бажань, російських – душа, туга, доля [104].

Лінгвокультурна цінність концепту – знання, образи і асоціації, які нашаровуються на поняття через знаковий код мови, а тому вони глибоко засвоєні у кожної мовної особистості, адже мова є «Надбудовою нашої культури», а слово живе в її глибинах [53, с. 27–28]. Наприклад, як вже було згадано, «калина» – символ життя, краси, сили та безсмертя українського роду, який знаходить своє підкріплення у фольклорних текстах, народних піснях, ліричних творах, звичаях та традиціях.

На сьогодні існують різні класифікації лінгвокультурних концептів. Т. Гоннова пропонує поділ концептів за внутрішньою або зовнішньою оцінкою: регулятивні концепти («праця», «подвиг», «щастя») висловлюють внутрішню оцінку, а параметричні, в свою чергу, пов'язані з культурними поняттями за допомогою сполучної ланки («вік», «статус», «час», «простір») [13, с. 215].

В свою чергу А. Гуревич розділяє лінгвокультурні концепти на універсальні (час, простір, причина, зміна, рух) і соціальні (культурні) (свобода, право, справедливість, праця, багатство, власність) [17, с. 89].

Д. Лихачов поділяє концепти на універсальні («смерть», «життя»), етнічні («Вітчизна», «інтелігенція»), групові («сцена» для актора і глядача), індивідуальні (що визначають рівень культури і систему цінностей конкретної людини) [37, с. 284–285].

Доцільним є також розглянути відому класифікацію А. Приходька який розмежовує такі різновиди культурно-ціннісних концептів: – абсолютні концепти, які відображають принципи конституювання життєвого світу людини: праця (Arbeit), обов'язок (Pflicht), віра (Glaube), право (Recht), совість (Gewissen), обережність (Vorsicht), споживання (Konsum), стандарт / якість життя (Lebensstandard) та – регулятивні концепти, що втілюють принципи, цілі та смисл буття: організованість (Organisation), старанність (Fleiß), пунктуальність (Pünktlichkeit), бережливість (Sparsamkeit), чистота (Sauberkeit), комфорт, затишність (Gemütlichkeit), домовленість (Termin). На прикладі німецьких цінностей можна сказати, що абсолютні концепти більшою чи меншою мірою характерні не тільки для німецької, а й для будь-якої іншої етнокультури, хоч і мають свою національну специфіку, а регулятивні відображають суто німецький спосіб організування життєвого світу людини [37, с. 97].

В. Карасик і Г. Слишкін вважають, що співвідношення концепт – мова – свідомість – концепт виглядає наступним чином: 1) свідомість є областю перебування концепту; 2) концепт – ментальне відображення культури; 3) мова – сфери опредмечування концепту. Вчені вказують, що дана схема відносна, так як взаємовідношення між мовою і культурою – складне явище, також існує двосторонній зв'язок між мовою і свідомістю. На їхню думку, лінгвокультурний концепт від інших понять, які використовуються в лінгвокультурології, відрізняється ментальністю, тому вони розуміють концепт як ментальне утворення в якому головним чином переважає саме ціннісна складова [28, с. 76 – 77].

Науковці В. Карасик і Г. Слишкін виявили базові характеристики лінгвокультурних концептів: комплексність існування, яка базується на

комплексному вивченні мови, свідомості і культури; ментальність, яка відрізняє концепт від інших одиниць в лінгвокультурології; аксіологічність (цінність), так як лінгвокультурний концепт від інших ментальних одиниць відрізняється ціннісним елементом. Наступна ознака – умовність / розмитість, тобто членування свідомості відбувається з метою дослідження і концепт не має конкретних кордонів; мінливість, оскільки з плином часу сприйняття змісту концепту може змінюватися; обмеженість свідомістю носія, яка обумовлена існуванням концепту в індивідуальній або колективній свідомості. Можна виділити індивідуальні, групові (соціокультурні), етнокультурні та загальнолюдські концепти. Індивідуальні концепти є багатшими і різноманітнішими, ніж будь-які колективні. Ще одна ознака – трикомпонентність так як у складі концепту виділяють ціннісну, образну і понятійну складову. Поліапелятивність (існування безлічі шляхів апеляції до будь-якого лінгвокультурного концепту) так званих «входів в концепт» До одного і того ж концепту можна апелювати за допомогою мовних одиниць різного рівня. Це можуть бути фразеологізми, лексеми, словосполучення або речення. Одна й та сама одиниця може бути входом у різні концепти в різних комунікативних контекстах. Способи апеляції до одного і того ж концепту в різних культурах, як правило, різні, і це становить основні труднощі міжкультурної комунікації. Наступна ознака – багатовимірність – традиційні одиниці лінгвокультурології використовуються для моделювання концепту. Крім того концепти можуть класифікуватися на основі різних ознак, наприклад, за тематикою, за носієм, за типами дискурсу). Що стосується тем, то концепти можуть утворювати, наприклад, емоційну, текстову, освітню та інші концептосфери. За носіями концепти можуть утворювати індивідуальні, мікро - або макрогрупові цивілізаційні, національні, загальнолюдські концептосфери [27, с. 15].

3. Біжев визначає концепт як сформульоване уявлення ідеального поняття, яке віддзеркалює бачення носієм мови навколишньої дійсності, яка визначається традиціями даної культури. Вона в свою чергу також виділяє

наступні лінгвокультурологічні властивості, якими володіє концепт: сталість існування, художня образність, збереження синкретизму (нероздільності) значень кореня, встроєння в систему складових даної культури [5, с. 14].

Отже було розглянуто концепт як основну одиницю лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики, розглянута трьохкомпонентна структура концепту та основні класифікації лінгвокультурних концептів.

1.3. Поняття «Свобода» в різних концептуальних картинах світу

Кожна людина від народження стає членом певного суспільства та впродовж свого життя знаходиться у постійній взаємодії зі світом внаслідок чого вона набуває певний культурний досвід, у неї формуються певні уявлення, певний образ – «картина світу». Вона формується завдяки безперервному контакту людини з навколишнім світом та іншими членами суспільства. Можна сказати, що картина світу певної особистості – це результат її світосприйняття та світобачення.

Термін «картина світу» запровадив німецьким фізик Г. Герц наприкінці XIX ст. Цей термін був пов'язаний з відображення образів фізичного світу людською свідомістю. Важливу роль у становленні цього терміна відіграли також такі лінгвісти як Е. Сепір та Б. Ворф. Через певний час це поняття почали вживати і в інших науках.

Слід звернути увагу на різницю між – безпосередньою та опосередкованою картинами світу. Безпосередня картина світу – це в першу чергу та картина, яку людина отримує через пряме пізнання її свідомістю навколишнього світу. Це пізнання відбувається за допомогою органів чуттів, та за допомогою абстрактного мислення, яке має людина, проте так чи інакше ця картина світу не має так званих «посередників» в свідомості і формується як результат безпосереднього сприйняття світу людиною та його осмислення. Безпосередня картина світу, що виникає в національній свідомості, залежить від способу, за допомогою якого вона отримана. Так, картина однієї і тієї ж

дійсності, одного і того ж світу може різнитися – вона може бути раціональною і чуттєвою або діалектичною і метафізичною; матеріалістичною і ідеалістичною чи теоретичною і емпіричною, науковою та «наївною», природничо-науковою та релігійною; фізичною або хімічною. Такі картини світу є історично зумовленими, тобто змінюються зі зміною історичних умов, з досягненнями науки та розвитком пізнання. В деяких прошарках суспільства одна картина світу, яка характеризується існуючими методами пізнання, може бути упродовж довгого часу домінуючою. Безпосередня картина світу має тісний зв'язок зі світоглядом людини, але відрізняється від нього тим, що вона є результатом пізнання, тоді як світогляд – це метод пізнання світу. До безпосередньої картини світу входить змістовне, концептуальне знання про дійсність та сукупність ментальних стереотипів, які визначають розуміння і інтерпретацію різних явищ дійсності. Така картина світу ще називається когнітивною, тому що вона є результатом пізнання дійсності та є продуктом когнітивної свідомості [52, с. 36–37].

Опосередкована картина світу є результатом фіксування концептосфери вторинними знаковими системами, які в свою чергу матеріалізують вже існуюче когнітивне уявлення у свідомості людини. До опосередкованої картини світу належать художня та мовна картини.

Мовна картина світу – уявлення народу про дійсний світ на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, які репрезентуються та відбиваються в мовних знаках [52, с. 38].

З. Попова та І. Стернін розглядають цей термін із загальнонаукової точки зору і розуміють під мовною картиною світу упорядковану сукупність знань про дійсність, що сформувалася у соціальній (а також груповій та індивідуальній) свідомості [51, с. 36].

В. Манакін визначає мовну картину світу у буденному розумінні як калейдоскоп вражень людини від інформації про світ, які свідомість «колекціонує» і опрацьовує. З наукової точки зору він трактує даний термін як ментальне утворення про світ, його інтелектуальну копію, що формується за

законами діяльності людської свідомості і має різні форми існування залежно від потреб пізнання діяльності [37, с. 62–63]. Вчений не погоджується з визначенням сучасних науковців: «картина світу – це глобальний образ, що є основою світогляду людини внаслідок її духовної і пізнавальної діяльності». Він стверджує, що картина світу – це не просто образ світу у свідомості людини. Це світ людської свідомості (колективної чи індивідуальної), світ встановлених понять, уявлень і вірувань, параметрів і цінностей, які слугують орієнтирами існування для окремої особистості чи національного колективу [37, с. 64–65].

В. Маслова, беручи за основу твердження М. Епштейна, визначає картину світу як реальність людської свідомості, і людина робить її створення ціллю свого життя: «Людина прагне будь-яким адекватним способом створити у собі просту і зрозумілу картину світу для того, щоб спробувати замінити цей світ створеною у такий спосіб картиною» [40, с. 49].

Г. Брутян визначає картину світу як цілісний, глобальний образ світу, який є результатом всієї духовної активності людини, вона виникає у людини в ході всієї контактів зі світом. Пізнаючи світ, людина створює своє уявлення про нього, тобто в її уяві виникає певна «картина світу» або «мовна модель світу», що включає в себе не тільки відображені об'єкти, а і позицію суб'єкта, що відображає світ [6, с. 57].

Судячи з вищезазначених тлумачень даного поняття різними науковцями та лінгвістами, можна зробити висновок про те, що «картина світу» – це комплекс знань людини, її особистих вражень, уявлень про навколишній світ та результат її взаємодії з ним. Кожен народ – це окремий світогляд, який формує притаманну саме йому картину світу, яка має історичне, політичне, соціальне та культурне підґрунтя. Можна сказати, що «картина світу» в значній мірі визначає менталітет тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти та обумовлює світорозуміння кожного її члена.

Сучасні філософи, такі як Г. Брутян, Р. Павіленіс та лінгвісти Ю. Караулов, Г. Колшанський, Г. Рамішвілі, Б. Серебренніков, В. Телія, В. Постовалова, та ін. відокремлюють мовну й концептуальну картини світу.

Концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, втілена в ці реалії через слова-концепти; мовна ж картина світу – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини. Концептуальна картина світу існує у вигляді концептів, які утворюють концептосферу, а мовна картина світу – у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови.

[67, с. 295].

Сьогодні багато вчених підтримують думку про те, що концептуальна картина світу є більш широка та багатогранна, а ніж мовна. Це обумовлюється тим, що у її формуванні беруть участь різні типи мислення та, як відомо, не все, що сприймається та пізнається має свою словесну форму вираження.

Тим самим концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, що втілюються у ці реалії через слово-знак і слово-концепт. Мовна ж картина світу – це польова система взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему лінгвістичних і граматичних значень відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину світу як таку.

Варто зазначити, що і концептуальна, і мовна картини світу взаємопов'язані, хоча й мають певні відмінності. Базисом концептуальної моделі світу є інформація, що подається в поняттях, а у мовній моделі головними є знання, закріплені за одиницями конкретних мов. Концептуальна модель організована за законами фізичного світу, що робить її багатшою та цікавішою, мовна ж – за законами мови. Концептуальна модель світу – універсальна, впорядкована, характеризується стійкістю та системністю, мовна – фрагментарна, більш рухома, відображає постійні зміни в довкіллі.

Слід зауважити, що обидві моделі є способом існування лексики у свідомості носія і допомагають у відтворенні цілісної картини світу [29, с. 273–274].

Кожен концепт в мовній картині світу виконує дуже важливу роль, а саме виступає як представник тієї чи іншої культури. Культура народу знаходить своє вербальне відображення в мові, яка накопичує ключові концепти культури та відтворює їх за допомогою мовної знакової системи, тобто слів, словосполучень або виразів. Кожна нація по-своєму розуміє та відображає концепти. Це зумовлено перш за все саме історичними подіями, світосприйняттям, науковим прогресом та світорозумінням людини.

Свобода – це одна з ключових філософських категорій, якій присвячено багато філософських праць. Філософія свободи людини цікавила різних вчених: І. Канта, В. Гегеля, Ж. Сартра, А. Шопенгауера, Н. Бердяєва, Ф. Ніцше, А. Камю.

Одним з найважливіших концептів людства є концепт «свобода». Але чому саме свобода? На мою думку, саме цей концепт є одним з ключових концептів для людини, тому що свобода – це саме те, до чого прагне людська душа, те, без чого неможливе її існування. Тому з давніх часів тема свободи є наскрізною для багатьох народів світу. В залежності від епохи, питання свободи стає і розв'язується по-різному. Це, звичайно, залежить від типу суспільних відносин, від людських потреб, історичних завдань, культурних та соціальних факторів. Так, наприклад, свобода зародилася ще у Древній Греції за часів Сократа та Платона, які писали про те, що кожен має право вибрати власну долю. Пізніше Аристотель та Епікур ввели поняття політичної свободи, тобто звільнення від деспотизму. Як відомо, в Середньовіччі велику роль відігравала релігія, яка мала вплив на усі сфери людського існування, звичайно і на філософію. В цей час розвивалася ідея вільної від гріха людини. Грішники караються церквою, тому саме безгріховне життя вважалося вільним.

За часів Ренесансу людина була центром світогляду, людина ідеалізувалася, а свободу розуміли як всебічний розвиток людини. З розвитком

марксизму поняття свободи заперечувалося. Людина чинить керуючись думкою суспільства та під впливом середовища в якому живе.

Тож, проблема свободи є важливою для будь-якої епохи. Як би не змінювався світ, не розвивалася цивілізація, людина все одно буде завжди думати про свободу, про шляхи її досягнення та збереження. Тому і в наш час, концепт свободи є наскрізним та надзвичайно важливим для будь-якої концептосфери.

Так, наприклад, для британців «свобода» (freedom) – це концепт, зумовлений геополітичним становищем країни. Після норманського завоювання 1066 р. Англія жодного разу не була захоплена іноземцями. Перші політичні свободи з'явилися тут ще в XVII ст. Англійці також пишаються незалежністю своєї преси, одна з найпопулярніших газет має назву «The Independent». Концепт «freedom» пов'язаний з особистою свободою, особистими правами, особистою незалежністю, приватністю, тобто свобода в уявленні англійців – можливість робити, що хочеш, і не робити того, чого не хочеш [37, с. 88].

Що стосується американської культури, то домінанти американських цінностей сформувалися під безпосереднім впливом британських ціннісних орієнтирів. Проте США, на відміну від Великої Британії та решти європейських країн, – країна дивовижного різноманіття: географічного, етнічного, економічного, політичного. Саме сукупність вироблених та перевічених історією цінностей об'єднує американців у єдину націю і державу. Американці мають унікальний досвід формування спільних цінностей для величезного мультинаціонального та різнорасового соціуму. Однак цей досвід не в усьому позитивний. Міжнаціональні та міжрасові конфлікти постійно супроводжують життя Сполучених Штатів. Та ніхто не заперечує значущість спільних цінностей, на яких основана національна ментальність більшості американців. Сучасний американський соціолог Д. Янкелович виокремив такі основні цінності (core values) мешканців США: 1) «свобода» (freedom) — можливість здійснювати вільний вибір в основних

сферах життя; американці особливо цінують політичні свободи, свободу слова, пересування, віросповідання та свободу від обмежень, що можуть загрожувати особистому щастю; 2) «рівність усіх перед законом» (equality before the law) – однакові правила для всіх незалежно від соціального статусу, попередніх заслуг перед країною, статевої, расової чи національної належності; 3) «рівність можливостей» (equality of opportunity) – практичне втілення свободи розвитку особистості в ринкових умовах. Саме цей чинник є ключовим для особливого американського концепту «American Dream» (американська мрія), що втілилась, наприклад, у біографії Джона Рокфеллера (1839—1937), якому в результаті наполегливої праці вдалося з простого хлопчика з багатодітної родини, де він розпочав свій бізнес із продажу індичок, які сам вирощував, стати всесвітньовідомим мільярдером [39, с. 92–93].

Серед інших культур німецька є досить своєрідною. З результатів низки соціологічних опитувань, фахівці дійшли висновку, що до найважливіших цінностей німців, які характеризують їх як націю, належать: старанність (Fleiß), точність (Genauigkeit), пунктуальність (Pünktlichkeit), любов до порядку (Ordnungsliebe), якісна робота (Qualitätsarbeit), непідкупність (Resistent gegen Bestechungsgelder), довіра, надійність (Glaubwürdigkeit), ввічливість (Verbindlichkeit). І навпаки, самі німці усвідомлюють, що їхніми негативними рисами є: надмірне прагнення до досконалості (übertriebener Perfektionismus), упертість (Sturheit), недостатня гнучкість (mangelnde Flexibilität), одержимість роботою (Arbeitsbesessenheit), відсутність почуття гумору (Humorlosigkeit), всезнайство (Besserwisserei), похмурість, недружелюбність (Unfreundlichkeit), замкнутість (Verschlossenheit).

На думку німецького дослідника Б. Нусса, домінантою концептуальної картини світу німців є родовидовий комплекс, до якого належать такі основні цінності німецького національного характеру: життєва сила (Lebensdrang), цілеспрямованість (Streben), енергійність (Energie), принциповість (Prinzipien), порядок (Ordnung), серйозність (Ernsthaftigkeit), наполегливість

(Beharrlichkeit), почуття методичності (Sinn für Methodische); організація (Organisation), точність (Genauigkeit), старанність (Fleiß) [37, с. 97]

Х. Гельферт нарахує тридцять основних концептів, що відображають мовну картину Німеччини, а саме: Heimat (батьківщина), Gemütlichkeit (затишок, спокій), Geborgenheit (безпека, захищеність), Feierabend (кінець робочого дня), Verein (союз, об'єднання), Ordnung (порядок), Pünktlichkeit (пунктуальність), Sauberkeit (чистота), Sparsamkeit (бережливість), Tüchtigkeit (працьовитість), Ernsthaftigkeit (серйозність), Gründlichkeit (грунтовність), Pflicht (обов'язок), Treue und Redlichkeit (вірність та чесність), Schutz und Trotz (захист та наполегливість), Innigkeit (щірість, проникливість), Einfalt (наївність), Weltschmerz (світова скорбота), Sehnsucht (прагнення), Tiefe (глибина), Ursprung (походження), Wesen (створіння, характер), Ehrfrucht (повага), Tragik (трагізм), Totalität (тотальність), Das Absolute (абсолютне), Staat (державна), Wald (ліс), Weihnachten (Різдво) [105].

Центральним концептом німецької культури який об'єднує решту концептів, є «порядок» (Ordnung). Історично він існував у триєдності працювати, молитися, економити / Arbeiten, beten, sparen. Схильність німців до порядку й усього, що з цим пов'язане, найчастіше пояснюють їхнім прагненням до ідеалу та небажанням миритися з тим, що світ недосконалий. Безлад, безпорядок (Unordnung), вважає Б. Нусс, діє на німця як наркотик, який паралізує частину його здібностей і спричинює «закорочення в мозку». Одним зі свідчень цього є те, що наприкінці Другої світової війни нацистський режим намагався мобілізувати державу за допомогою листівок із гаслом: Deutscher Sieg oder russisches Chaos! (Німецька перемога або російський хаос [39, с 96–99]).

Тож, німецька культура з позиції ціннісного аспекту є досить специфічною, тобто не схожою на інші культури світу. Ця специфіка перш за все зумовлена впливом історичних подій. На відміну від решти європейців німецька система цінностей ґрунтується на встановленні чітких відносин, основаних на непохитній і прозорій ієрархії. Найяскравіше ця риса німецької

ментальності виявилась у період кайзерівського рейху, або германської імперії (1871—1918 рр.), коли найвпливовішим соціальним класом були військові, а ідеальним державним устроєм — військова ієрархія, де є дисципліна, підпорядкування, виконання обов'язку. Така модель цінностей відповідала традиційно патріархальному сімейному ладу, який панував у Німеччині ще в першій половині ХХ ст. і тримався на тому, що головним у родині є тільки чоловік, батько, а доля жінки зводилася до чотирьох «К»: Kirche, Kuche, Kinder, Kleider (церква, кухня, діти, сукні) [39, с. 99].

Але наприкінці ХХ ст. система цінностей взяла інший курс. На перший план виходять індивідуалістичні цінності, пов'язані перш за все зі сферою особистого життя, такі як: Gesundheit – здоров'я, Sicherheit – впевненість, Familie – сім'я, ein hoher materieller Standart – високий рівень матеріального забезпечення, persönliche Freiheit – особиста свобода und Unabhängigkeit – незалежність. Проявляється індивідуалістська культура — тип культури, оснований на світоглядній позиції переважання індивідуальних інтересів, свобод і незалежності, першочергового значення особистості у досягненні поставленої мети. [39, с 229]. Тому концепт «Freiheit» набуває особливо важливого значення.

Що ж таке свобода? Перше, що спадає на думку, почувши це слово, так це образ вільної незалежної людини. Вільна людина та, яка сама керує своїм життям, сама перед собою та за свої вчинки несе відповідальність та вчиняє на власний розсуд ні від кого не залежачи. Концепт свобода є одним із базових концептів для лінгвокультурного світу який представляє специфіку мово мислення певного етносу чи спільноти. Даний концепт Freiheit/свобода належить до важливих концептуальних сегментів, які репрезентують будь-яку концептуальну мовну картину, оскільки пов'язані перш за все з духовним світом людини [44, с. 117].

Концепт свобода є одним із базових концептів для лінгвокультурного світу, який представляє специфіку мовомислення певного етносу чи спільноти. Даний концепт воля/свобода належить до важливих концептуальних

сегментів, які репрезентують будь-яку концептуальну мовну картину, оскільки пов'язані перш за все з духовним світом людини [44, с. 117].

У статті «Werte-Index», оснований на соціологічне опитуванні мешканців Берліна, описано три головні цінності для німецького народу станом на 2016 рік. Топ три займають безперечні лідери: здоров'я, яке залишається найважливішою цінністю для німців, адже недаремно саме професія лікаря залишається найпрестижнішою у Німеччині; свобода, яка розуміється, як незалежне та самостійне життя, та успіх. Німці вважають, що матеріальна впевненість плюс духовна рівновага – це те, чого потрібно прагнути.

Цікавим є дослідження 2018 р., яке проводилося на основі соціальних медіа, з приводу того, що для німців є важливим у житті. Це дослідження було опубліковане однією з відомих німецьких газет «Die WELT». Результати показали, що шкала цінностей порівняно с 2016 р. суттєво змінилася. Це унаочнює розміщений у виданні графік, який представлено на Рис. 1.2.:

Werte unterliegen einer Konjunktur

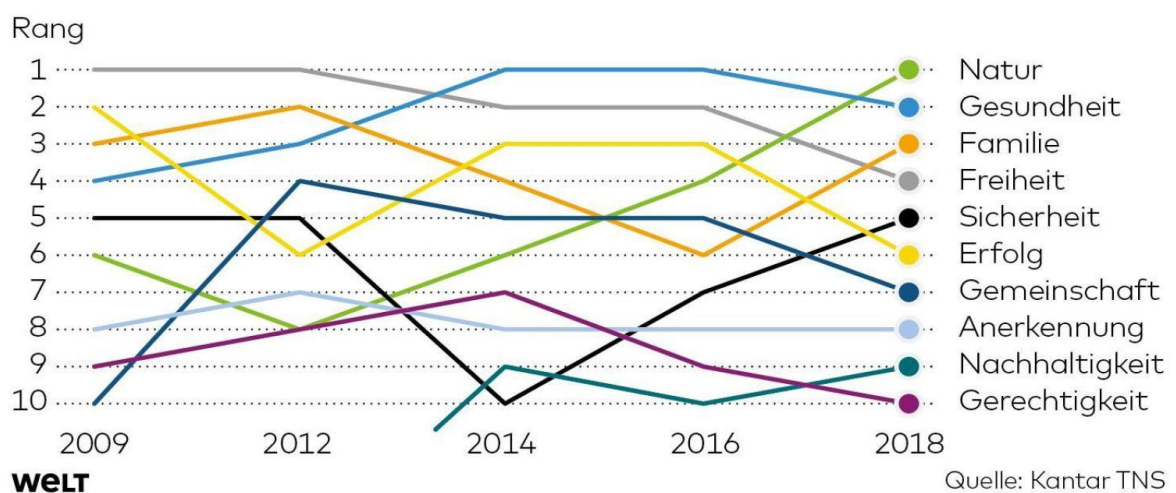

Рис. 1.2. Шкала цінностей німців (За даними опитування Marktforschungsinstitut Kantar TNS).

Судячи з представленого графіка, найбільший стрибок здійснила така цінність як безпека / впевненість. У порівнянні з попереднім дослідженням у 2016 р., прагнення до безпечного існування просунулося з сьомого до п'ятого

місця. Однак найбільшої втрати значимості зазнала свобода. Для багатьох німців вільне існування без обмежень традиційно було центральною темою, однак зараз ситуація значно змінилася. «Вперше, значення свободи не входить до трійки лідерів, але змістилося до четвертого місця», – прокоментував результати дослідження Й. Крюгер, діючий директор інституту маркетингових досліджень «Kantar TNS», який створив індекс цінностей 2018 р. Показники 2018 року чітко вказують на те, що цінності завжди стосуються майбутнього та залежать від нього. На відміну від традиційного опитування, індекс цінностей не визначається за рахунок опитування певної кількості вибраних громадян, а встановлюється завдяки опрацюванню різного роду інтернет статей [106].

Ціннісна картина світу українців історично переплітається з російською та білоруською. Їх органічна близькість, а багато в чому і спільність, закладені ще в часи Київської Русі (приблизно IX—XIII ст.). Систему концептуальних домінант східнослов'янської мовної картини світу того періоду проаналізувала українська дослідниця Г. Межжеріна, виявивши 32 лінгвокультурні концепти, організованих переважно на основі опозицій: «вірність — невірність», «праведність — неправедність», «смиренність — несмиренність», «милосердя — жорстокість», «любов — ненависть», «стриманість — запальність», «доброзичливість — недоброзичливість», «доброчинство — злочинство», «повага — осуд», «освіченість — неосвіченість», «безкорисливість — корисливість», «працелюбність — лінь», «хоробрість — боягузтво». Крім того, вона виокремила ще чотири характерні для української культури домінанти: «мудрість», «мовчазність», «людинолюбство», «душевність». Ці базові цінності, хоч і в дещо модифікованому вигляді, зберігаються і в сучасному суспільстві. Базовими вони залишаються і завдяки тому, що в їх природі — віра в Бога та основні християнські принципи життя: любов, милосердя, безкорисливість, правдивість, миролюбність, працелюбність, добродійство та інші чесноти, що слугують ідеалом, до якого потрібно прагнути [39, с. 107].

В свою чергу В. Кононенко вважає, що для українців найвагомішими концептами є «земля», «мати», «хата», «хліб», «доля». Саме ці концепти творять ядро української концептосфери. В. Жайворонок виокремлює в українському фольклорі концепти «батько», «мати», «хліб-сіль», «берегиня», «весілля», «домашнє вогнище», «жива вода», «живий вогонь», «вулиця», «вечорниці», «досвітки», «дума», «душа», «земля», «калита», «калина», «кладка», «лиха година», «мавка», «місяць», «рутам'ята», «небо», «доля», «недоля», той (потойбічний) світ (засвіти), «розрив-трава», «рід», «родина», «козак», «гайдамака», «віще слово», «соловей», «тополя», «хата», «хліб», «чари», «човен», «щастя-доля», «яр». За іншими даними, ядро мовної свідомості українців формують тридцять лексем: «життя», «людина», «радість», «друг», «добре», «дім», «любов», «щастя», «спокій», «гроші», «чоловік», «кохання», «розум», «гарний», «надія», «смерть», «сила», «робота», «дитина», «світ», «великий», «погано», «краса», «товариш», «зло», «жінка», «світло», «добрий», «праця», «дівчина» [48, с. 92]. Як бачимо, українському народу притаманні більше такі якості, як емоційність, мрійливість, чуттєвість. В той час, як порядок, заборона, серйозність та принциповість якнайкраще характеризують німецький народ.

Категорія волі також є особливо цінною для українського народу. Концептуалізація поняття «свобода» в свідомості українського народу відбулася на рівні свідомого осмислення певних реалій буття. Зокрема, це обумовлено рядом історичних причин та подій: знаходження під загрозою постійного захоплення в полон, постійна боротьба за незалежність як фізичну, так і духовну; тривалий національно-визвольний рух. Іншими словами, провідну роль у формуванні певної свідомості українців, їх внутрішнього світу почуттів і переживань, зіграли історичні фактори. Україна протягом довгого часу була поневолена, пригноблена, завойована іншими народами та як територія входила до складу різних імперій. Але український народ невпинно боровся за свою країну та вів боротьбу за своє етнічне виживання й самобутність. Доказами цієї невпинної боротьби слугує творчість українських

письменників та фольклор. Те на скільки сильним та цінним для українців є почуття свободи, показує і національний гімн України: «Душу й тіло ми положим за нашу свободу, і покажем, що ми браття козацького роду». З давніх давен образ вільної, незалежної країни, вільної людини, людини, яка може жити своїм життям та ні від кого не залежати, був не тільки мрією, а і ціллю існування для кожного українця.

Крім того тема волі та свободи широко представлена у народній творчості, а саме у поемах, думах, билинах, піснях. Ця тема була провідною для багатьох українських письменників. Велика кількість віршів та поезії знаменитих українських авторів присвячена саме цій темі. Тому український народ дуже цінує свободу, за яку він продовжує боротися і по сьогоднішній день.

Тож концепт є предметом вивчення багатьох наук, в тому числі лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики. З точки зору когнітивістики концепт – це ментальне утворення у нашій свідомості, тоді як з точки зору лінгвокультурології концепт є основною одиницею культури. Кожен концепт виступає як представник тієї чи іншої культури. Одним із ключових світових концептів для різних народів є концепт Freiheit/Свобода, який знаходить своє вираження у різних мовних картинах світу, в тому числі у німецькій та українській.

Висновки до розділу 1

Своїм корінням «концепт» сягає ще до часів Середньовіччя, перші згадки про нього з'явилися у філософії та згодом він знайшов своє відображення у різних науках, що і пояснює відсутність єдиного тлумачення та існування великої кількості підходів та класифікацій до його розуміння.

Нами було з'ясовано різницю між поняттям та концептом. Виходячи з визначення С. Неритиної, концепт є багатовимірним явищем, яке наповнене смисловою напруженістю і значенням, тоді як поняття – це єдність моментів предмета, створена за правилами логіки та розуму і не залежить від актів спілкування. Концепт – це перш за все ментальне утворення, одиниця картини світу, яка поєднує у собі культурні та мовні знання та уявлення. Саме тому не можна стверджувати, що дані поняття є тотожними між собою так як вони не підлягають взаємозаміні.

У ході дослідження було вивчено і розглянуто «концепт» з точки зору двох підходів: лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики так як концепт на сьогоднішній день широко використовується саме у цих двох напрямках мовознавства. За когнітивним підходом концепт розглядається в рамках понять «знання» і «свідомості» і розуміється як ментальне утворення, певний фокус знань про світ. Тобто це когнітивна структура, що включає в себе різні одиниці оперативної свідомості. В інтерпретаціях такого роду на перший план вступає проблема співвідношення мови і свідомості. Такий погляд на концепт присутній у працях А. Бабушкіна, О. Кубрякової, М. Холодної, І. Стерніна, А. Залевської.

При лінгвокультурологічному підході концепт розглядається в рамках діади «мова – культура». У цій традиції концепт визначається як той, що локалізується у свідомості, але в центрі уваги при цьому виявляється його національно-культурна своєрідність. У подібному ключі концепт розглядається в дослідженнях А. Вежбицької, Н. Арутюнової, С. Воркачева, В. Карасика, С. Нікітіної, М. Піменової, Г. Слишкіна, Ю. Степанова. Крім того

з точки зору даного підходу була розглянута трьохкомпонентна структура концепту (понятійна складова, перцептивно-образна складова та ціннісний компонент), так як саме цей напрямок цікавить нас найбільше у ході дослідження.

У рамках розгляду концепту «Freiheit/Свобода» даний концепт був розглянутий з точки зору різних картин світу. Проаналізувавши та узагальнивши тлумачення даного терміну різними лінгвістами, було визначено, що «картина світу» – це комплекс знань людини, її особистих вражень, уявлень про навколишній світ та результат її взаємодії з ним. Особлива увага приділялася вивченню саме концептуальної картини світу німецького та українського народу. Дослідивши теоретичний матеріал, виявили перелік ключових концептів, які входять в концептосферу зазначених народів. Так для німців це: «Ordnung», «Freiheit», «Sicherheit», «Familie», «Gesund». Для українців, в свою чергу: сім'я, любов, гостинність, свобода, працелюбність.

Тож концепт – це багатовимірне явище, яке не підлягає конкретному тлумаченню, він є базовою одиницею для будь-якої концептосфери та має свої особливості вираження та значення для кожної з них. Для кожної картини світу різні концепти наділені своїми характерними ознаками та відмінностями від усіх інших, і концепт «Freiheit/Свобода» є одним із них.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ «FREIHEIT» – «СВОБОДА» В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1. Вербалізація концепту «свобода» в німецькій мовній культурі

Поняття «свобода» виражається в німецькій мові за допомогою лексеми «Freiheit» та має декілька значень. Для кращого розуміння та інтерпретації даної лексеми, звернемося до тлумачного словника.

Так «Duden Deutsches Universalwörterbuch» пропонує наступні три основні визначення терміну «Freiheit»:

1. «Freiheit» – «Zustand, in dem jemand von bestimmten persönlichen oder gesellschaftlichen, als Zwang oder Last empfundenen Bindungen oder Verpflichtungen frei ist und sich in seinen Entscheidungen eingeschränkt fühlt» (Свобода – це стан, коли людина почуває себе вільною від якихось особистих або громадських обов'язків та зобов'язань, таких як примус або тиск, та не обмежує себе у своїх бажаннях).

Судячи з першого визначення, «Freiheit» можна тлумачити як «Unabhängigkeit», «Ungebundenheit», тобто свобода – це незалежність та неприв'язаність. Тут можна навести наступні лексичні одиниці, в яких реалізується дане визначення: «die politische Freiheit», «die innere Freiheit», «die Freiheit des Geistes», «der Presse», «die Freiheit des Andersdenkenden», «die Freiheit von Forschung und Lehre», «Freiheit (das Freisein) von Not und Furcht».

2. «Freiheit» – «Möglichkeit, sich frei und ungehindert zu bewegen; das Nichtgefangensein». (Свобода – це можливість вільно та безперешкодно пересуватися). З цього визначення, свобода – це вільне пересування, свобода дій. Наприклад: «die Freiheit der Durchfahrt»; «die Freiheit der Fischerei»; «die Freiheit der Schifffahrt»; «die Freiheit der Seefahrt»; «die Freiheit der Luft».

3. «Freiheit» – «Die Möglichkeit oder das Recht, in jedem Bereich frei zu handeln». (Свобода – це можливість або право в будь-якій галузі вільно чинити або діяти. Тобто третє тлумачення терміну пропонує розглядати «Freiheit» з

точки зору права на свободу слова та власне волевиявлення стосовно тієї чи іншої сфери суспільного життя). До цієї групи можна навести такі приклади: «die Freiheit der Entscheidung»; «die religiöse Freiheit»; «die demokratische Freiheit»; «die politische Freiheit»; «die soziale Freiheit» [107].

Лексема «Freiheit» в основному в німецькій мові вживається в однині. Але можна виокремити ще одне, четверте значення даного слова, а саме: форму множини «Freiheiten». У цій формі дана лексема означає певні привілеї та / або переваги, або навіть наявність якихось пільг. Наприклад: «Seine Kinder haben viele Freiheiten und erlauben sich zu viel».

Судячи з різних визначень лексеми «свобода», можна підсумувати, що в німецькій мові «свобода» розуміється в основному як право вільно, безперешкодно висловлювати власні думки на ту чи іншу тематику, без репресивних наслідків; вчиняти та діяти на власний розсуд.

Для підтвердження вищезазначеного та задля кращого розуміння змістової сторони поняття, наведемо ряд синонімів до слова «Freiheit». Для цього звернемося до словника «Duden Deutsches Universalwörterbuch» та до німецького словника синонімів «Woxikon», в яких наводяться наступні синонімічні лексеми: Eigenständigkeit – незалежність, Eigenverantwortlichkeit – самостійність, Freiheitlichkeit – волелюбність, Freizügigkeit Bewegungsfreiheit – право на вільне пересування, Liberalität, Freisinnigkeit, Aufgeklärtheit – ліберальність, вільнодумство, Unabhängigkeit – незалежність, Ungebundenheit – свобода, вільність, Befreiung – звільнення, Autonomie – автономія, Selbstbestimmung – самовизначення, Freisein – стан незалежності, Spielraum – свобода дій, Möglichkeit – можливість, Vorrecht – привілея, Ungezwungenheit – невимушеність, Zwangslosigkeit – безтурботність, Befreiung, Erlösung, Errettung, Dispens – спасіння, звільнення, позбавлення, Entlassung – звільнення [107], [108].

Розглянувши наведений синонімічний ряд можна помітити, що слово «Freiheit» має синоніми як з позитивним, так і з негативним забарвленням. Наприклад, лексема «Entlassung» має також негативне значення – звільнення,

відрахування (з роботи, зі школи). Тоді як лексема «Befreiung» – звільнення вживається в позитивному значенні, наприклад: Die Befreiung des deutschen Volkes vom Hitlerfaschismus. Крім того, вивчення синонімічного ряду допомогла нам виокремити ще одне значення, а саме «Freiheit» як «Liberalität» – ліберальність.

З огляду на подані синоніми, на нашу думку, доречно буде включити ще одну лексему, яка може виступати також як вербалізація даного поняття, а саме лексема «Demokratie». Адже демократія – це державна форма правління, набір принципів, які напряду мають відношення до свободи. І тільки в демократичному суспільстві можливе виконання всіх свобод людини, громадянина, які прописані в конституції Німеччини (Grundgesetz) та які високо шануються законом.

Розглянувши синоніми, слід звернути увагу і на протилежну сторону, тобто розглянути антонімічний ряд даної лексеми. Якщо семантика слова «Freiheit» з огляду на синонімічний ряд припускає відсутність будь-яких заборон, то антонімічний ряд представляє лексеми обмеження свобод і прав людини. До таких лексем належать наступні: Unterdrückung – пригнічення, придушення, Zwang – насилля, примус, Sklaverei – рабство, Gefangenschaft – неволя, полон, Druck – тиск, пригнічення, Inhaftierung – арешт, Einkerkierung – в'язничне заключення, Haft – арешт, Hemmung – перешкода, Beschränkung – обмеження Gebundenheit – зв'язаність, Nötigung – потреба, Pression – примушення, тиск, Unfreiheit – неволя [107], [108].

Як бачимо деякі антоніми мають сильнішу, а деякі більш слабку ступінь обмеженості.

Окрім прямих дефініцій іменника «Freiheit», та його синонімічних і антонімічних значень, словник «Woxikon» пропонує такі синоніми до прикметника «frei»: entbunden – звільнений, вільний від обов'язків, souverän – суверенний, selbstständig – незалежний, leer – порожній, ungebunden – незв'язаний, ungehindert – безперешкодний, unförmlich – невимушений, hemmungslos – нестримний, grenzenlos – безкордонний, schrankenlos –

безмежний, ungehemmt – безперешкодний, unverfroren, dreist – зухвалий/розкутий, impertinent – зухвалий, vorwitzig – нахабний, vorlaut – безцеремонний, kühn – відважний, wagemutig, verwegen – відчайдушний, maßlos – черезмірний, unkontrolliert – неконтрольований, allein – самотній, ungezwungen – безпосередній, zwanglos – неприборканий, freigelassen – вивільнений, ungezügelt – неприборканий, freiliegend – вільно лежачий, formlos – позбавлений рамок.

Більша частина прикметників утворена за допомогою афіксального способу творення слів, а саме за допомогою префіксів із заперечним значенням або за допомогою часнитки «los», яка вказує на відсутність якоїсь якості. Серед перелічених прикметників є синоніми, які виражаються лексеми «frei» на периферійному рівні та на рівні денотату. Розглянемо деякі приклади на основі публіцистичних статей автентичних німецькомовних видань:

1) *leer* – Es dürfte weltweit nicht viele Millionenstädte geben, die über kilometerweite, fast *leere* Sandstrände verfügen. Цей приклад виражає лексеми «frei» через одне зі своїх периферійних значень, більш влучний за контекстом прикметник «leer» – порожній, вільний від людей, не зайнятий, ненаселений [70];

2) *hemmungslos* – Sie sei eine Gruppierung, «die *hemmungslos* alles demagogisch missbraucht, was man missbrauchen kann, kritisierte Schäuble». *Hemmungslos* несе в собі негативне синонімічне значення та характеризує людей без моральних принципів, тих, які розкуті у своїх діях та для яких не існує ніяких норм та правил. В даному прикладі голова Бундестагу критично висловлюється стосовно дій право-популістської політичної партії «Alternative für Deutschland» [71]. Даний прикметник також може використовуватися, коли йдеться про нестримний сміх людини;

3) *wagemutig* – Frauen bei Geldanlage so *wagemutig* wie Männer). *Wagemutig* перш за все – це риса характеру людини, яка характеризує її як сміливу, відважну, впевнену у собі особистість та є протилежною іншій рисі характеру, такий як боязливість, сором'язливість та скутіссть. Відважність – це

прояв свободи та цілеспрямованості людини. Дана лексема також знаходиться у периферійному колі значень, які може виражати досліджуваний прикметник «frei» [72].

3) *kühn, vorlaut*, в свою чергу, є синонімічними до слова *wagemutig*, але прикметник *vorlaut* має більш негативне значення – нахабний, брутальний (Anders als beim S4 haben die Designer statt vornehmer Zurückhaltung einen aggressiven, geradezu *vorlauten* Auftritt gewählt). У даному випадку йдеться про новий «агресивний» автомобільний дизайн Audi S4 [73];

4) *maßlos* – Manche Kritik ist so *maßlos*, dass sie dem jüdischen Staat in letzter Konsequenz die Daseinsberechtigung entzieht). Синонімічний прикметник *maßlos* перекладається як «надмірний, не маючий меж» і може нести в собі як позитивне, так і негативне забарвлення. В даному контексті він виступає у негативному значенні: безмежна критика [74];

5) *allein* – Millionen Deutsche leben einer aktuellen Studie zufolge als Single. Vor allem junge Männer und ältere Frauen wohnen zunehmend allein. Jeder Fünfte in Deutschland lebt *allein*. *Single* – незаміжня або неодружений розуміється як самотній, не пов'язаний сімейними обов'язками та не несе відповідальність за родину. Самотня людини – сама собі режисер свого життя, вона вільна у своїх амбіціях, бажаннях та не має думати та перейматися ні за кого окрім себе. (Die Zahl *alleinlebender* Frauen stieg seit 1991 um 16 Prozent, die *alleinlebender* Männer um 81 Prozent. Похідним від *allein* є прикметник *alleinlebender* – людина, яка живе на самоті. Бути одинаком означає бути «вільним» від стосунків, не зв'язувати себе подружніми узами. Самотність може зробити людину вільною, але чи потрібна така свобода? [75];

6. *unförmlich* – Berlin, du bist so *unförmlich*. Hier duzt sogar der Regierende Bürgermeister. В даному випадку прикметник «frei» виражається через периферійне значення у вигляді лексеми *unförmlich*, тобто невимушений, неофіційний. В свою чергу дієслово *duzen* (звертатися до когось на «ти») несе в собі неформальний контекст, не ставить у формальні рамки та не обмежує свободу дій співрозмовників. Крім того даний приклад демонструє поведінку

людей в соціумі та існуючі норми етикету. Рівність є ознакою демократичного, вільного суспільства. На сьогоднішній день усе більше німців значно частіше звертаються один до одного на «ти», і це стосується вже не тільки молоді, але і є нормою для інших сфер життя, наприклад цю тенденцію підхопила рекламна індустрія. Одна з найвідоміших торгових марок «Ікеа» випустила рекламний лозунг «Wohnst **du** noch oder lebst **du** schon?». Таким чином виробники намагаються бути ближче до споживачів [76].

7) *ungehindert* – Die Rote Armee hätte *ungehindert* in das Deutsche Reich hineinstoßen können. Безперешкодно означає вільно, тобто без жодних перепон, коли ніхто та ніщо не стоїть на заваді. Німецький словник «Duden» пропонує ще один переклад даного прикметника, а саме безкарно / безкарний, який також є дотичним до прикметника «frei». Коли людина усвідомлює що їй за той чи інший вчинок нічого не загрожує і вона не буде покарана, тоді поле її свободи та дій може бути значно ширше;

8) *unkontrolliert* – Für Österreich ist klar: *Unkontrollierte* Migration sollte verhindert werden. Die Polizeichefs Österreichs und der Balkanländer beraten darüber, wie sie in der Flüchtlingskrise besser zusammenarbeiten können [77]. Йдеться про неконтрольовану міграцію населення Балканського півострова до Німеччини. Неконтрольований означає вільний, стихійний, безперешкодний;

9) *ungezügelt* – Über seine Worte, Gestik, Mimik und Körpersprache outet sich eine fast schon *ungezügelt* Gewaltbereitschaft und Aggression, die unübersehbar nach aussen dringt. Eine Diskussion war nicht möglich, selbst die kleinste Gegenrede liess ihn ausrasten) [78]. Ungezügelt – неприборканий, невгамовний. Прикметник, який характеризує нестримний характер людини. Так говорять, коли людина дає волю своїм емоціям та втрачає самовладання і з нею не можна впоратися;

10) *entbunden* – даний прикметник окрім свого прямого значення може вживатися ще у значенні приймати пологи у жінки, тобто звільнити її від дитини, народити (Wenn werdende Mütter bei der Entbindung auf Arzt und Hebamme verzichten)

Крім цього іменник *Freiheit* слугує словотворчою частиною для багатьох складних слів, які утворені за допомогою такого способу словотворення як *Kompositum*. Наприклад: *Bewegungsfreiheit* – свобода пересування, *Entscheidungsfreiheit* – свобода рішення, *Freiheitsbedürfnis* – потреба у свободі, *Freiheitsberaubung* – неправомірне позбавлення свободи, *Freiheitsbeschränkung* – обмеження свободи, *Freiheitsgedanke* – свобода думки, *Freiheitsgrad* – ступінь свободи, *Freiheitsidee* – ідея свободи, *Freiheitskampf* – боротьба за свободу, *Freiheitskämpfer* – борець за свободу, *Freiheitsliebe* – любов до свободи, *Gewissenfreiheit* – свобода совісті, *Handlungsfreiheit* – свобода дій, *Informationsfreiheit* – вільний доступ до інформації, *Glaubensfreiheit* – свобода віросповідання, *Handelsfreiheit* – свобода торгівлі, *Meinungsfreiheit* – вільне вираження думок, *Niederlassungsfreiheit* – право на вільний вибір місця проживання, *Religionsfreiheit* – вільне віросповідання, *Vereinigungsfreiheit/Versammlungsfreiheit* – право громадян об'єднуватися у суспільні коаліції, *Willensfreiheit* – волевиявлення, *Wissenschaftsfreiheit* – право займатися науковою діяльністю, *Berufsfreiheit* – право на працю, *Eigentumsfreiheit* – право власності, *Entscheidungsfreiheit* – право приймати рішення, *Lehrfreiheit* – свобода навчання, *Geistesfreiheit* – духовна свобода. Як бачимо в поданих прикладах словотворення використана модель N + (e)s + N. Тобто складні слова утворені з двох іменників та за допомогою з'єднувального елемента (e)s.

Наступний ряд складних слів утворений за допомогою словотворчої моделі N + N. Прикладами таких слів є наступні: *Assoziationfreiheit*, *Beinfreiheit*, *Gedankenfreiheit*, *Kunstfreiheit*, *Pressefreiheit*, *Unternehmerfreiheit*, *Bekenntnisfreiheit*, *Gewerbefreiheit*, *Schulgeldfreiheit*.

Іменник «*Freiheit*» може також поєднуватися з основою/кореневою морфемою дієслова. Словотворча модель V + N або V + e + N. Прикладами тих складних слів є наступні: *Baufreiheit*, *Denkfreiheit*, *Druckfreiheit*, *Lehrfreiheit*, *Redefreiheit*, *Reisefreiheit*.

Дані моделі словотворення яскраво представляють дану лексему, як широкоживану для творення нових складних слів – Komposita, яка має широких словотворчий арсенал.

Перелічені засоби мовної репрезентації іменника «Freiheit» можна умовно розділити на три основні групи значень, які представлені у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Мовна репрезентація концепту «Freiheit»

FREIHEIT		
ZUSTAND	RECHT	MÖGLICHKEIT
Autonomie, Ungezwungenheit, Selbstbestimmung, Anarchie, Selbstständigkeit, Unabhängigkeit, Willkür, Eigenständigkeit, Eigenverantwortlichkeit, Freiheitlichkeit, Liberalität, Freisinnigkeit, Aufgeklärtheit, Ungebundenheit, Befreiung, Freisein, Zwangslosigkeit, Freiheitsberaubung, Gemeinfreiheit.	Berufsfreiheit, Eigentumsfreiheit, Entscheidungsfreiheit, Meinungsfreiheit, Gewissensfreiheit, Lehrfreiheit, Vereinigungsfreiheit, Freiheitsgedanke, Handlungsfreiheit, Informationsfreiheit, Glaubensfreiheit, Niederlassungsfreiheit, Religionsfreiheit, Vereinigungsfreiheit, Wissenschaftsfreiheit, Geistfreiheit, Widerspruchsfreiheit, Willensfreiheit	Bewegungsfreiheit, Spielraum, Freiraum, Kniefreiheit, Freizügigkeit Ellbogenfreiheit, Reisefreiheit

В категорії Freiheit – Möglichkeit – etwas Mögliches, mögliches Verhalten, Vorgehen, Verfahren; möglicher Weg [87]. В цій категорії зібрані лексичні одиниці, які характеризують можливість виконання якоїсь дії, тобто наявність можливості поводити себе якимось чином без наявності тих чи інших перешкод, при цьому відсутні будь-які просторові перешкоди.

Категорія Freiheit – Zustand – augenblicklich bestehende Lage, Situation, Verhältnisse [87]. Вона включає в себе перелік лексичних одиниць, які виражають стан речей, обставини, ситуацію у суспільстві, людей, які не відчувають себе так би мовити «зв'язаними» будь-якими особистісними чи суспільними обов'язками у прийнятті певних або будь-яких рішень, при висловлюванні власної точки зору стосовно чогось.

Freiheit – Recht – Gesamtheit der staatlich festgelegten bzw. anerkannten Normen des menschlichen, besonders gesellschaftlichen Verhaltens; Gesamtheit der Gesetze und gesetzähnlichen Normen; Rechtsordnung [87]. Найбільша категорія за своїм кількісним показником. Вона охопила лексичні одиниці, які у своєму значенні включають в себе такий обов'язковий семантичний елемент, як право. Тобто право на виконання певних дій, якого ніхто не може позбавити, яке не може бути обмеженим, забороненим, ніхто не може вказувати на те, яким чином скористатися тим чи іншим правом.

Розглядаючи вербалізацію будь-якого концепту, не можна не звернутися до такого явища, як фразеологія, яке існує та успішно функціонує у будь-якій мові. За допомогою фразеологізмів носії мови можуть зробити своє мовлення яскравішим, змістовнішим, цікавішим та влучнішим. Такі вирази показують колорит того чи іншого народу; вони є невід'ємною частиною національної мовної картини світу. У своїй семантиці фразеологізми відображають історію та культуру свого народу і передаються із покоління в покоління. Але такі стійкі вирази часто не мають дослівного перекладу та вживаються лише у своїй усталеній формі та значення. Носії мови вживають в буденному житті такі лексичні одиниці не замислюючись, але вивчення фразеологізмів є доволі складною темою для тих, хто вивчає ту чи іншу мову. Використання даних

стійких виразів у мовленні показує рівень володіння нею, тому ця тема потребує особливої уваги.

У німецькій мові є безліч виразів, словосполучень, фразеологізмів, в тому числі комунікативних, серед яких прислів'я та приказки з лексемою «Freiheit» у її прямому або синонімічному значенні. Для цього ми звернулися до словника Duden – Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik.

До найуживаніших фразеологізмів з лексемою «Freiheit» у її прямому значенні належать такі: *sich die Freiheit nehmen; jemandem die Freiheit geben / schenken; Drang nach Freiheit; frei und ledig, dem Freien – die Freiheit.*

Усталені словосполучення та вирази у синонімічному значенні можна умовно розділити на декілька груп з різним семантичним відтінком. Мовні вирази та словосполучення у значенні яких «свобода» розуміється як:

1) справедливість, правомірність, правота (Recht sprechen – вершити правосуддя; von Rechts wegen – по праву, по закону; Recht behalten – бути правим, мати рацію);

2) бажання, ціль (beim besten Willen);

3) воля (*auf freiem Fuss sein* – бути на свободі; *freien Lauf lassen* – дати волю). Треба зазначити, що лексема «Нога / Fuß» є дуже розповсюдженою серед соматичних фразеологізмів, тобто ті, в яких один з компонентів це назва частини тіла людини або тварини. Вони можуть вживатися як у значенні способу дій, так і характеризувати відносини між людьми. Соматизми відносяться до одного з найдавніших прошарків лексичного фонду в багатьох мовах, тому не дивно, що в даному аспекті вивчення концепту «Freiheit» в німецькій мові він також знайшов своє відображення, тому що відсутність ноги або ступні суттєво обмежує свободу, в тому числі й пересування.

4) мужність, сміливість, вольність (*sich die Freiheit nehmen* – взяти на себе сміливість; *guten/frohen Mutes sein* – бути в доброму гуморі);

5) розсудливість (*das Herz auf dem rechten Flecke haben*);

6) цінність (*die Fahne der Freiheit hochladen* – високо тримати прапор свободи);

7) вибір (die freie Wahl haben – мати право вільного вибору; eine Wahl treffen – приймати рішення)

Ще один аспект вербалізації концепту – прислів'я та приказки. Прислів'я та приказки – це життєві мудрості того чи іншого народу. Це безцінна скарбниця для кожної нації. Ще багато століть тому, коли не було наукового та технічного прогресу, наші предки спостерігали за різними явищами природи, життям та увесь свій накопичений життєвий досвід збирали й зберігали, формулюючи коротенькі повчальні вирази. Темами для них були події навколишнього світу та людського життя, тому на сьогоднішній день їх існує дуже велика кількість. Це можуть бути приказки та прислів'я на тему моралі, про життя загалом, про здоров'є, кохання и багато іншого. Крім того за тією чи іншою приказкою можна визначити час та окреслити історичні події тих часів, які відбилися у певному виразі. Концептуальна картина будь-якого народу не може бути сповна представлена без такої вагової її частини як народна мудрість. Тема свободи / Freiheit є особливо широко представленою у фольклорі. Вона є наскрізною для кожного народу, в тому числі і для німецького, яка знайшла своє відображення у прислів'ях та приказках.

1. Besser frei in der Fremde als Knecht daheim – краще бути вільним на чужині ніж кріпаком на Батьківщині.

2. Wer frei sein kann, mache sich nicht selber zum Knecht – той хто може бути вільним, не стане рабом.

3. Im Loslassen liegen die Flügel der Freiheit – Звільнення – крила свободи.

4. Die Freiheit stirbt zentimeterweise – свобода вмирає повільно.

5. Freiheit ist von Gott, Freiheiten vom Teufel – свобода від Бога, вольності від Диявола.

6. Wer Geschenke annimmt, verliert die Freiheit – хто подарунки приймає, той свободу втрачає.

7. Einen Gefallen anzunehmen, bedeutet seine Freiheit zu verkaufen – піддатися задоволенню означає продати свободу.

8. Im Notwendigen Einheit, im Zweifel Freiheit, in allem Liebe – у випадку необхідності єдність, у сумнівах обираємо свободу, а любов у всьому.

9. Schwarzbrot und Freiheit! – чорний хліб і свобода.

10. Geld genommen, um Freiheit gekommen – свобода за гроші.

11. Freiheit, wie gering, ist doch ein gut Ding – свобода все ж таки хороша штука.

9. Freiheit und eigener Herd sind großes Geldes wert – свобода та рідний дім на вагу золота.

10. Freiheit ist lieber als Aug und Leben – свобода дорожче за око на життя.

11. Freiheit geht über Silber und Gold – свобода дорожче за золото та срібло.

12. Wenn der Hirt nicht mehr Freiheit hätte als das Schaf, so müßte er auch Gras essen – коли у пастуха, як у вівці більше не має свободи, тоді повинен він також траву.

13. Wer ein Amt genommen, ist der Freiheit verkommen – той, хто отримує владу, втрачає свободу.

14. Wer für die Freiheit streitet, hat zwanzig Hände und noch so viel Herz – хто бореться за свободу, той має двадцять рук та стільки ж сердець.

15. Wer Geld schenkt, schenkt immer ein bisschen Freiheit mit – хто гроші дарує, завжди дарує і трішки свободи.

16. Was du liebst, lass frei. Kommt es zuruck, gehört es dir — für immer – відпусти те, що ти любиш, якщо воно повернеться, то буде твоїм навіки.

17. Die Liebe wandelt die Seelen um und macht sie frei – любов змінює душі та звільнює їх [88], [89].

Як бачимо тема свободи «Freiheit» є особливо цінною, німецький народ шанує та оберігає власну свободу та вважає її одним з найбільших скарбів. Такі вирази можуть не прямо, а переносно, через явища природи або тваринного світу виражати ту чи іншу думку, тобто можна самостійно визначити смисл та значення, яке розуміється, тому про такі вирази говорять так, що прислів'я живуть прихованим розумом. Опираючись на наведені

прикладі можна простежити як концепт «Freiheit» перетинається з іншими концептами, такими як: «Liebe», «Geld», «Leben», «Reichtum». Це можна пояснити тим, що повноцінне життя неможливе у неволі, так як свобода цінніша за будь-які скарби та багатства. Багатство не найголовніше у житті (Freiheit geht über Silber und Gold). Але є інший бік медалі, вираз (Wer Geld schenkt, schenkt immer ein bisschen Freiheit mit) говорить нам про зворотнє. Важко знайти зараз людину, яка б не надавала значення грошам. Самі люди перетворили гроші на такий собі культ та наділили їх різними можливостями, але найцікавіше, що попри вищу цінність свободи, у прислів'ях гроші виступають тим, що може дарувати людині свободу. Здавалося б, навпаки, саме незалежність від матеріальних благ, від грошей має робити людину щасливою та вільною. Але, маючи гроші, людина може дозволити собі дуже багато, а головне – можливість займатися чим завгодно, не ставлячи себе у певні рамки та не обмежувати себе у здійсненні дій. Судячи з цього, виходить, що гроші здатні подарувати свободу «Mit Geld probiert man die Welt».

Концепт «Liebe» також є дотичним до концепту «Freiheit». Свобода цінніша за любов. Якщо любов обмежує свободу людини, то таке кохання того не варте. Так як без свободи людина не може бути по-справжньому щасливою. Бути вільним – це бажання будь-якої людини. Любов дає можливість бути собою, бути вільним у своїх помислах, бажаннях, мріях та потребах.

Паралель проводиться ще з одним концептом, а саме з концептом «Leben». Ніхто не має права обмежувати свободу людини. Люди повинні поважати право один одного розпоряджатися власним життям та з розумінням ставитися до вибору інших.

Протилежне поняття «свободі» – «неволя» ототожнюється з такими лексемами як Knecht – невільник, Sklave – раб. Найстрашніше – бути рабом та не відчувати себе вільною людиною. Ніякі скарби не замінять відчуття свободи, саме тому ці поняття є наскрізними в даній темі.

Крім цього, опрацювавши дані словника «Duden», було визначено, що частинка «frei» є словотворчим елементом для багатьох складних слів та

частин мови. Таким чином, словотворчий елемент «frei» в німецькій мові дуже широковживаний. Це підтверджується наявністю великої кількості іменників, дієслів, прикметників та прислівників, які утворені за допомогою даної морфеми:

1) Дієслова: freistehen, freihalten, freikommen, freimachen, freiwerden, freilaufen, freileben, freifinanzieren, freibleiben, freigeben, freinehmen, freisprechen, freihalten, freischießen, freilaufen, freikratzen, freilegen, freilassen, freikaufen, freipressen, freischalten, freispielen, freisetzen, freistellen, freischwimmen, freihaben, freien, freikämpfen, freiräumen, freischaufeln, freibitten, freisingen, freikreuzen, freischleppen, freistempeln, freizeichnen, freibekommen

Усі дієслова можна умовно розділити на три групи значень:

- бути дозволеним (freistehen, freistellen);
- звільняти, знімати заборону (freikommen, freiwerden, freigeben);
- вільний від обов'язків (freilegen, freilassen, freisetzen).

2) Іменники: Freifläche, Freizeichen, Freikugel, Freizügigkeit, Freischulzengericht, Freiknecht, Freisitz, Freibeuter, Freier, Freizeitclub, Freiamt, Freiburger, Freideck, Freihändler, Freiheitsidee, Freikuvert, Freiluftschach, Freipressung, Freischulze, Freistück, Freiverlad, Freiwerfer, Freiarbeit, Freibad, Freiballon, Freibase, Freibauer, Freibetrag, Freibier, Freibillett, Freikarte, Freibord, Freibrief, Freidenker, Freierplatz, Freifahrschein, Freifahrt, Freifahrtschein, Freiflug, Freiflugbahn, Freigänger, Freigang, Freigeist, Freigepäck, Freigewehr, Freigetränk, Freigut, Freigrenze, Freihandel, Freijahr, Freilauf, Freilassung, Freiland, Freilegung, Freileitung, Freiluftkino, Freiluftmensch, Freimauer, Freimut, Freinacht, Freiplastik, Freischaltcode, Freischaltung, Freischicht, Freisinn, Freisprechung, Freistaat, Freiplatz, Freistelle, Freistil, Freistunde, Freitagmorgen, Freitisch, Freitag, Freitritt, Freiwild, Freizeitpark, Freizeitsport, Freibeuter, Freiwillige, Freiberufler, Freibeuterei, Freie, Freiersfüße, Freisexemplar, Freifahrkarte, Freifrau, Freigabe, Freigehege, Freigelassene, Freigelände, Freihandbibliothek, Freihandbücherei, Freihandelszone.

Як бачимо майже до будь-якої лексеми можна додати частинку «frei» та отримати слово з новим семантичним значенням. Це можуть бути лексеми з найрізноманітніших сфер людського життя: побут, дозвілля, сфера зайнятості та інші.

3) прикметники: freizügig, freilich, freiweg, freimutig, freierdings, freigebig, freihändig, freiheitlich, freiherrlich, freisinnig, freitägig, freitächlich, freitagabends, freitagnachts, freigefecht, freimütig, freiherzig, freiberuflich, freibeuterisch, freiheitsliebend, freiheraus, freifinanziert, freige habt, freimütig,

Також опрацювання фактичного матеріалу, а саме публіцистичних статей автентичних німецькомовних видань: журналів «Maas»; «fluter»; та «Neue Züricher Zeitung», дали можливість проаналізувати їх на наявність певних лексичних одиниць, які дотичні до поняття концепту «Freiheit». Тож на лексичному рівні мови вдалося виявити наступні одиниці, які у прямому, тобто денотативному, чи переносному або периферійному значенні можуть виражати поняття «Freiheit». Усі іменники можна умовно розділити на дві групи значень. Така організація концепту шляхом розподілу концептуальних ознак по двом зонам: ближня та дальня периферія дає можливість організувати ціннісні смисли в порядку їх значущості.

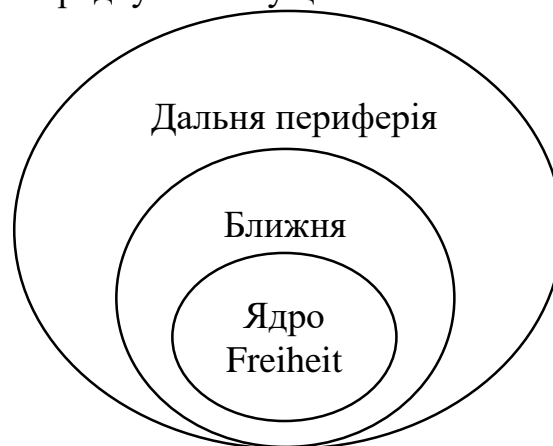

Рис. 2.1. «Периферійна структура»

1) Іменники ближньої периферії: Volkssouveränität, Selbstverantwortung, Unabhängigkeit, Chancengleichheit, Gleichberechtigung, Individualität, Würde, Frieden, Selbstständigkeit, Gewissensfreiheit, Gleichheitsvorstellung,

Brüderlichkeit, Handlungsfähigkeit, Freiwilligkeit, Freiheitsdrang, Befreiung, Losgelöstheit, Ungezwungenheit, Zwangslosigkeit, Gesetzlosigkeit, Eigenverantwortung, Selbstverantwortung, Ungebundenheit, Redefreiheit, Entscheidungsfähigkeit, Autonomie, Selbstverwirklichung, Selbstherrschaft, Losgelöstheit

2) Іменники дальньої периферії: Verkehrsfreiheit, Berufsfreiheit, Eigentumsfreiheit, Befreiungsbewegung, Entlassung, Grenzenlosigkeit, Freiraum, Zugriff, Nichtanonymität, Öffentlichkeit, Unbedingtheit, Entrümpelung, Entfaltung, Freizeit, Freizügigkeit.

Розберемо вживання та значення деяких лексичних одиниць на прикладах німецькомовних статей:

1) **Verkehrsfreiheit** (Verkehrsregeln beschränken unsere *Verkehrsfreiheit*, aber sie ordnen und ermöglichen sie auch) [83]. Цей приклад є цікавим тим, що показує свободу пересування, але яка виражається через таку собі заборону у вигляді правил дорожнього руху. Тобто люди повинні самі себе поставити у певні вимушені рамки, обмежити долю своєї свободи задля власного ж збереження життя та здоров'я. В даному випадку свобода виражається через заборону.

2) **Berufsfreiheit** (Die *Eigentumsfreiheit* nutzt wenig, wenn ich kein Eigentum habe; es zu erwerben, hilft mir das Grundgesetz kaum. Die *Berufsfreiheit* ist für den Arbeitslosen eine vage Verheißung, der Schutz der Wohnung wenig interessant für den Obdachlosen). Іменник «Arbeitslosen», виступає у конотативному значенні та виражає негативних підтекст. Тобто в цьому випадку «вільний» означає безробітний, той для кого свобода вибору професії не має ніякого значення. Іменник Obdachlosen також несе в собі негативне забарвлення. Бездомний, а значить вільний. Той, хто не прив'язаний до постійного місця проживання, для кого закон про захист житла неважливий [83];

3) **Meinungsfreiheit** (In beiden Dokumenten (Allgemeine Erklärung der Menschenrechte, Grundgesetz), wird explizit *die Freiheit der Meinung* und die der Medien beziehungsweise Presse festgeschrieben. Der Konflikt um *freie*

Meinungsäußerung und ihre Reglementierung, sprich Zensur, ist jahrtausendealt) [83]. Йдеться про свободу преси, яка в першу чергу ототожнюється зі свободою думки, можливістю вільно та безперешкодно висловлювати власне ставлення до будь-чого та відсутністю цензури. Іменник *die Zensur* може також виступати яскравим негативно-забарвленим антонімом до лексеми «Freiheit» та виражати заборону або обмеження повноважень, коли мова йде саме про медіаресурси;

4) **Redefreiheit** (Im Griechenland der Antike, der Wiege der Demokratie, gab es *Redefreiheit*, nun ja, nicht für Frauen, nicht für Sklaven, aber immerhin für männliche Bürger). В цьому прикладі Демократія окрім синонімічного значення є частиною стійкого словосполучення, крилатого виразу «колиска демократії». Тобто йдеться про стародавню грецьку цивілізацію, яка являє собою так звану «колиску», місце зародження та формування основ цієї політичної системи. А іменник *Redefreiheit* – свобода слова є уособленням одного з основних принципів демократії.

5) «**Freiheit, Gleichheit, Brüderlichkeit**». Цей лозунг Великої французької революції якнайкраще показує синонімічні зв'язки між даними лексемами. Братство проявляється у рівності людей між собою, яка в свою чергу виражає свободу.

6) **Freiwilligkeit** (Die *Freiwilligkeit* beim Nichtrauchererschutz ist vorbei. Das *unfreiwillige* Mitrauchen von Nichtrauchern sei daher nicht nur einfach eine Belästigung, sondern eine reale Gesundheitsgefahr) [84]. Добровільність оснований на власному бажанні участі у чому-небудь, тобто робити якусь дію добровільно та без примусу. Утворений антонімічний прикметник *unfreiwillig* навпаки характеризує якусь дію по відношенню до особи без її власної волі.

7) **Freiraum** (In einer Partnerschaft kann der Zeitpunkt früher oder später kommen, an dem einer der Partner beginnt, sich *Freiraum* zu erbitten oder den anderen Partner animiert, auch Zeit mit anderen Personen wie Freunden oder Familie zu verbringen). *Freiraum* – свобода дій. Кожній людині потрібна особиста свобода та особистий простір, час, який вона може присвятити собі,

своїм інтересам, хобі та бажанням. Людина, яка не має особистого простору – це обмеження її свободи [82].

8) *Nichtanonymität* (Was die Polizei wirklich braucht, ist mehr Ausbildung, um die *Nichtanonymität* erkennen und in sinnvollen Fällen nutzen zu können). Неанонімність – це відсутність конфіденційності, коли людина повністю відкрита для спілкування та не обмежує власну свободу дій.

9) *Entlassung* (Eine *Entlassung* ist die fristlose Beendigung des Arbeitsverhältnisses durch den Arbeitgeber. Liegt ein Entlassungsgrund vor, ist die Entlassung berechtigt erfolgt. Gibt es keinen Entlassungsgrund, ist sie unberechtigt erfolgt) [84]. *Entlassung* перекладається як вивільнення, звільнення з під арешту, випуск (зі школи), але в даному випадку розуміється як звільнення з роботи. Звільнившись з посади, людина стає вільною від обов'язків, від виконання своїх звичних щоденних зобов'язань, так би мовити отримує свободу. Але така свобода несе за собою негативні наслідки, так як людина втратила місце роботи та тепер має шукати інше джерело своїй прибутків.

10) *Gewissensfreiheit* (Heute laufen wir Christen Gefahr, dass uns einige Regierungen die Gewissensfreiheit wegnehmen, die der erste Schritt zur Religionsfreiheit ist) [85]. Свобода совісті перш за все пов'язана зі свободою релігії. Кожній людині надається це право від народження. Кожен громадянин може вільно та безперешкодно обирати сповідувати ту чи іншу релігію або поширювати атеїстичні переконання. Іменник *Gewissensfreiheit* є похідним денотатом до іменника *Freiheit*.

11) *Gesetzlosigkeit* (Friedrich will die geltende Rechtsordnung möglichst schnell auf die digitale Welt übertragen. Er fürchtet, dass das Netz sonst im «Chaos der Gesetzlosigkeit» versinkt) [86]. Дана лексема в певній мірі може виражати концепт «Freiheit». Беззаконня – відсутність обмежень, законів, недотримання правил, але такі дії є протиправними та можуть навпаки привести до обмеження свободи людини.

Як бачимо на прикладах вживання даних синонімів, вони можуть виражати концепт «Freiheit» як у прямому, так і у переносному значенні, яке

залежить від контекстуального оточення. Саме контекст наповнює репрезентати концепту Freiheit позитивним або негативним відтінками значення.

2) Прикметники: *freiheitlich, demokratisch, frei, einschränkungslos, selbstständig, unabhängig, handlungsfähig, ungehindert, zugänglich, grenzenlos, freiwillig, bedingungslos, freiheitsdurstig, total leer, öffentlich, unbedingt, rechtsfrei, überwachungsfrei, freigeistig, freidenkerisch.*

3) Дієслова: *gewähren lassen, ungezwungen, dürfen, frei entscheiden, ausbrechen, loslassen, befreien, entrümpeln, freimachen, räumen, erlösen, entsorgen, retten.* Розберемо використання деяких з них:

1) **dürfen** (Man *darf* nicht unsere Freiheit einschränken). Дієслово *dürfen* є репрезентантом лексеми «Freiheit», яке обумовлене не стільки фізично, скільки дозволом на щось та правом на дію. Тобто говорячи «я можу» ми розуміємо «я маю право», а чи скористається людина цим дозволом на щось (наприклад: *hier darf man rauchen; man darf parken*) це вже її особистий вільний вибір.

2) **befreien** (Der Besuch passt zur Botschaft, die Merkel mit nach Afrika bringt: Wir helfen Euch, wir hören Euch zu, wir achten Euch als Partner – aber aus dem Elend *befreien* müsst ihr Euch selbst) [81]. *Befreien* – дієслово, яке відноситься до периферії значень та перекладається як звільнитися від чого-небудь, позбутися чогось. В даному прикладі мова йде про Африку, яка має позбутися від бідності та злиднів в країні.

4) Фразеологічні вирази: *auf freiem Fuß leben, aus der Routine ausbrechen, aus einer Krise rauskommen, mit Freiheit zu tun haben, im freien Flug sein, aus freien Stücken, freien Zutritt haben, sich frei machen, sich frei schwimmen, frei haben, frei sein.* На вживання фразеологічних виразів слід звернути особливу увагу, адже тільки аналіз використання фразеологізмів в автентичних текстах дозволяє зрозуміти їх значення та особливості використання у живому спілкуванні.

Окрім цього було визначено ряд дієслів, з якими може бути вжита лексема «Freiheit» До них належать: geben, beschränken, bekommen, garantieren, teilen, schützen, kämpfen, verloren, finden, nutzen, suchen, fühlen, wünschen, erfordern, erzwingen, schaffen, benötigen, verteidigen, schätzen, ehren, gewinnen, genießen, achten, respektieren, bewilligen, bleiben, herstellen, kaufen, erzwingen, wegnehmen, verteidigen, verkaufen, träumen, lieben, atmen.

Так як концепт «Freiheit» є одним із ключових світових концептів, який є культурно-значущим для багатьох культур, він з давніх часів привертав увагу різних видатних осіб, зокрема і німецьких письменників, поетів, філософів, культурних діячів, політиків, знавців та відомих педагогів. Тому є доцільним розглянути влучні вислови видатних людей стосовно «свободи»:

– «Friede kann nur in Freiheit bestehen» (E. Reuter, deutscher Politiker). Мир може існувати лише, тоді, коли панує свобода.

– «Sprechen und Schreiben können heißt frei werden» (F. Nietzsche, deutscher Philosoph). Уміти писати та говорити означає бути вільним.

– «Das Leben gilt nichts, wo die Freiheit fehlt» (T. Körner, deutsch-ungarischer Schriftsteller). Життя не можливе там, де не має свободи.

– «Nur wer sicher ist, kann frei sein» (A. von Humboldt, deutscher Naturforscher). Тільки той, хто впевнений у собі, може бути по-справжньому вільним.

– «Freiheit ist ein Luxus, den sich nicht jedermann leisten kann» (K. Marx, deutscher Philosoph und Politiker). Свобода – це така собі розкіш, яку далеко не кожен може собі дозволити.

– «Die Freiheit ist eigentlich ein Vermögen, alle willkürlichen Handlungen den Beweggründen der Vernunft unterzuordnen» (I. Kant, deutscher Philosoph). Свобода – це фактично здатність підпорядкувати всі довільні дії мотивам розуму. Тобто бути вільною людиною означає чинити на власний розсуд.

– «Frieden, Freiheit und gegenseitige Hilfe sind die Grundlagen jeder kulturellen Gemeinschaft» (F. Endres, deutscher Historiker). Мир, свобода та взаємодопомога – це фундамент будь-якого суспільства.

- «Nur die Verbesserung des Herzens führt zur wahren Freiheit» (J. Fichte, deutscher Erzieher und Philosoph). Лише через вдосконалення душі можна досягти істинної свободи.
- «Wer anderen die Freiheit verweigert, verdient sie nicht für sich selbst» (A. Lincoln, amerikanischer Präsident). Той, хто позбавляє свободи інших, сам на неї не заслуговує.
- «In Freiheit leben heißt erst leben» (K. Ramler, deutscher Dichter und Philosoph). Жити у свободі означає жити по-справжньому.
- «Ohne Freiheit ist der Menschen Leben nicht der Rede wert» (J. Pestalozzi, schweizerischer Pädagoge und Sozialreformer). Без свободи життя людей нічого не варте.
- «Der Mensch ist zur Freiheit verurteilt» (J. Sartre, französischer Schriftsteller und Philosoph). Людина засуджена на свободу. Тобто людина має бути вільною, незважаючи ні на що і ніхто не має права її цього позбавити.
- «Nur wer die Freiheit anderer achtet, ist selbst der Freiheit wert» (Johann Jacoby, deutscher Politiker, Mitglied der Preußischen Nationalversammlung) Тільки той, хто поважає свободу інших, сам гідний свободи.
- «Die mit Platon beginnende Wissenschaft vom Menschen erklärt uns, warum wir nicht ein Uhrwerk sind. Ein Uhrwerk hat keine Freiheit» (H. Hentig, deutscher Erziehungswissenschaftler, Pädagoge und Autor). Наука про людину, що починається з Платона, пояснює нам, чому ми не годинник. Годинник не має свободи.
- «So süß klingt allen Menschen das Wort Freiheit, dass selbst Keckheit und Frechheit überall Anklang finden, weil sie mit der Freiheit einige Ähnlichkeit haben» (F. Petrarca, italienischer Dichter und Humanist). Так солодко звучить слово свобода для всіх людей, що навіть зухвальство і нахабство знаходять схвалення скрізь, бо вони дещо схожі на свободу.
- «Es gibt kaum ein Wort heutzutage, mit dem mehr Missbrauch getrieben wird als mit dem Wort «frei». Ich traue dem Wort nicht, aus dem Grunde, weil keiner die Freiheit für alle will jeder will sie für sich» (O. von Bismarck, preußisch-deutscher

Staatsmann, Reichskanzler). Навряд чи є слово в ці дні більш зловживане, ніж слово «вільний». Я не довіряю цьому слову з тієї причини, що ніхто не хоче свободи для всіх, кожен бажає її тільки для себе.

– «Emanzipation bedeutet, dass ich sein kann, was immer ich bin – es heißt nicht, dass ich etwas anderes werde, was mir nicht entspricht» (Friedrich Nietzsche, deutscher Philosoph und klassischer Philologe). Емансипація означає, що я можу бути тим, ким я є – це не означає, що я стану чимось іншим, що мені не підходить»

– «Das Glück besteht nicht darin, zu kaufen und dann zu genießen, sondern nichts zu begehren, denn es besteht in der Freiheit» (Epiktet, griechischer Philosoph). Щастя полягає не в тому, щоб щось купувати, а потім цим насолоджуватися, а в тому, щоб нічого не бажати, ось справжня свобода

– «Je weniger Bedürfnisse ihr habt, desto freier seid ihr» (I. Kant, deutscher Philosoph). Чим менше у вас потреб, тим більше ви вільні.

– «Je bescheidener jemand ist, desto freier und stärker ist er» (L. Tolstoi, russischer Dichter. Чим скромніша людина, тим вона сильніша та більш вільна [76].

Всі подані цитати так чи інакше демонструють даний концепт з різних аспектів та сфер життя: свобода – політика; свобода–безпека; свобода слова; свобода–демократія; свобода–культура; свобода –виховання; свобода–мир та згода. Спектр вживання даної лексеми досить широкий. Крім того можна виділити певний асоціативний ряд синонімів, які виражають концепт «Свобода/Freiheit», судячи з вищеподаних висловів відомих історичних осіб:

1. Freiheit = Friede – мир. Лише у злагоді та мирі можна досягти істинної свободи та віднайти спокій.

2. Freiheit = Meinungsfreiheit – свобода думки, яка являється одним з основних принципів вільного демократичного суспільства.

3. Freiheit = Leben. Свобода і є життя. Людина сама творець власного життя.

4. Freiheit = Selbstvertrauen – впевненість у собі.

5. Freiheit = Emanzipierung – емансипація, тобто звільнення від будь-якої залежності.

6. Freiheit = Keckheit – сміливість

2.2. Вербалізація концепту «свобода» в українській мовній культурі.

Для більш глибокого розуміння даної лексики звернемося до тлумачного словника, адже саме подані у словниках значення найяскравіше демонструють нам специфіку картини світу та допомагають пізнати особливості національної свідомості. В українській мові вербалізація даного концепту представлена у двох лексико-семантичних варіантах. Концепт «Freiheit» реалізується в українській мові як «свобода» і як «воля».

Свобода – це:

1. Відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; воля;
2. Перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі;
3. Життя, існування і т. ін. без залежності від кого-небудь, можливість поводитися на свій розсуд;
4. Можливість діяти без перешкод і заборон у якій-небудь галузі;
5. Філософська категорія — можливість вияву суб'єктом своєї волі за умови усвідомлення законів розвитку природи і суспільства;
6. Легкість, відсутність утруднень у чому-небудь;
7. Простота, невимушеність у поведженні;
8. Вільний від праці час [55 с. 68].

Воля це –:

1. Одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки;
2. Бажання, хотіння. Дане визначення реалізується у наступних лексичних структурах: волити волю – виконувати бажання кого-небудь; волити волю – мати право наказувати або розпоряджатися; твоя (ваша) воля – як завгодно, як бажаєш, чинити на власний розсуд; люди доброї волі, тобто ті, хто сприяє налагодженню та збереженню миру у світі та бажають усім людям добра та

злагоди; остання воля – останнє прохання / бажання л.дини перед смертю; по своїй волі – по своїм вподобанням; по волі чи по неволі – однаково, всерівно; по волі-неволі – так чи інакше;

3. Право розпоряджатися на свій розсуд; влада;

4. Відсутність обмежень; привілля. Реалізаторами слугують такі лексичні одиниці: на волі – відсутність будь-яких обмежень, знаходитися не у приміщенні, бути не ув'язненим; на волю – хотіти вибратися звідкись; по волі – поза приміщенням, на відкритому просторі; дати волю – не ставити себе у рамки, не обмежувати власні або чужі дії, не стримувати свої почуття. Слід звернути увагу і на фразеологічні сполуки: дати волю ногам – втікати або дуже швидко бвгти; дати волю рукам, тобто чіпати щось без дозволу, хапати – в основному є негативно-забарвленим вираженням;

5. Дозвіл, згода, рішення. Таке тлумачення знаходить своє відображення у таких одиницях мови як: пустити на волю – мається на увазі перестати чим-небудь керувати, пустити на самотік, щось свідомо спрямовувати, пускати на призволяще; своя воля – право робити, що хочеш сам; воля друку – безперешкодно висловлювати думки та погляди у засобах масової інформації; вольному воля – чинити як знаєш / як собі хочеш; мати волю – мати вплив на кого-небудь, вільно розпоряджатися ким-небудь.

6. Право досягти своєї мети;

7. Свобода, незалежність; протилежне неволя, рабство;

8. Звільнення селян від кріпацтва. Кріпатство / панщина – це болюча сторінка в історії нашого народу, яка бере свій початок ще з часів Київської Русі, тому не дивно, що дане тлумачення вкючене до тлумачного словника української мови. Це ще раз доводить на скільки тема волі та свободи була і буде наскрізною для нашого народу.

9. Вимога, наказ [55, с.735], [92].

В українській мові ці слова нерідко вважають синонімами, але все ж таки прослідковується певна різниця між цими поняттями.

В українському словнику синонімів до слова «свобода» подано наступні еквіваленти: воля, визволення, вільність; (нації) суверенітет, незалежність; бажання, (манер) простота, невимушеність, дозвілля; мн. СВОБОДИ, (громадянські) права. Для повного розуміння значення концепту слід звернути увагу і на антонімічний ряд. У словнику антонімів представлені такі антоніми до слова «свобода»: неволя, поневолення, безволя, безвілля, гніт, пригноблення, рабство, ярмо, кріпацтво, закріпачення.

Лексема «воля» може сполучатися з такими прикметниками, як: залізна, людська, могутня, тяжка, незламна, непорушна, рішуча, сильна, слабка, справжня, дійсна, політична, національна, повна, економічна *воля*.

В свою чергу безвілля буває: велике, відносне, душевне, ідейне, надзвичайне, надмірне, нестерпне, нікчемне, очевидне, повне,

Було також виокремлено ряд дієслів, які можуть використовуватися з іменником «воля»: давати, забирати, відстоювати, забезпечувати, приносити, одержувати, оспівувати, славити, боротися, знеславлювати, жити, виховувати, загартовувати, мобілізувати, хотіти, позбуватися, ліквідувати, цінувати, боротися, вимагати [56].

Лексема «воля» реалізується в таких похідних іменниках як: вільність, вольниця, вольності, безвілля, безволя, вдоволення, довольність, дозвілля, задоволення, невільник, невільництво, привілля, призволення, продовольство, сваволя, самовільство

Прикметники та прислівники: вільний, вольний, вольовий, вдовіль, довільний, доволі, дозвільний, дозволений, задовільний, невільничий, підневільний, поволі, поволеньки, привільний, продовольчий, поневолі, безвольно.

Дієслова: воліти, вдоволити, вдовольнити, звільняти, довольнитися, дозволити, дозволятися, збезволіти, неволити, зневолювати, збезволювати, задовольняти, обезволити, поневолити, призволятися, приневолити, увільняти [18].

Слід звернути увагу і на складні слова, до складу яких входить морфема «вол» або «віл». До таких належать: вільнодумець, вільнолюбство, вільнодумство, волелюбство, сваволя, свавілець, свавілля, свавільник, свавільство, сваволець, свавільник, свавольство, свавільничати, сваволити, свавільниця [43 с. 185].

Як вже було зазначено, тема свободи широко представлена у народному фольклорі, тому широко вербалізується саме у прислів'ях та приказках. Судячи з історичних подій, тема свободи була болючою для нашого народу, тому у нашій національній скарбниці є безліч народних мудростей на цю тему:

1. Або волю здобути, або дома не бути;
2. І золота клітка, для пташки неволя;
3. Степ та воля — козацька доля;
4. Хоч спина гола, аби своя воля;
5. Що буде, те й буде, а козак панщини робить не буде;
6. Воля — нічний вогник: наче близько, а не дістанеш;
7. В полі дві волі: чия правіша, того й сильніша;
8. Бідність – не гріх, а неволя не сміх;
9. Козача потилиця панам ляхам не хилиться;
10. Коли козак у полі, то він на волі;
11. Чоловік без волі, як кінь на припоні;
12. Дай язикові волю – зведе в неволю, не підеш по добрій волі, то підеш по неволі;
13. Воля — маленьке слово, а всі йому раді;
14. Воля дає силу слабим;
15. Життя не має ціни, а воля дорожча за життя;
16. Краще птиці на сухій гілці, чим у клітці;
17. У полі дві волі: чия правіша того й сильніша [91].

Дослідивши українські прислів'я та приказки з основним елементом «воля» можна зробити висновок про те, що «свобода» є найціннішою для українського народу. В даному переліку життєвих мудростей нашої нації,

можна простежити певну закономірність. Більшість виразів відносяться до часів козацтва та Запорозької Січі, які характеризують українських козаків. Воно і не дивно, так як запорозьке козацтво – це гордість українців. Історичні події, які пов'язані з козаками особливо цінні для історичного літопису. Козаки – це втілення мужності, сили, незламності, войовничості та непокірності. Це наші герої-ідеали, які внесли вагомий внесок на шляху України до досягнення незалежності. Саме вони протягом багатьох століть боролися за свободу та відстоювали гідність українців та України, як незалежної та суверенної держави. Саме тому концепт «воля» є актуальним та має широкий спектр вживання та вираження.

Окрім прямого семантичного значення лексема «воля» виражена ще і у переносному значенні та має паралельні семантичні відтінки: «з доброї волі» та «сила волі». З доброї волі означає за власним бажанням та без примусу. Так говорять, коли людина вчиняє з хорошими помислами або чинить якісь дії не під чийось впливом. Мати «силу волі» означає довести справу до кінця, навіть якщо на шляху досягнення цілі виникають тимчасові труднощі, які можуть виникати через певні обставини або викликані пригніченим емоційним станом. Тільки та людина, яка має силу волі здатна протистояти усім негараздам та впевнено йти до своєї мети. Крім того доцільно буде згадати про дотичний прикметник зі схожим семантичним значенням, а саме «вольовий», який також характеризує людину, яка йде наперекір усьому.

Концепт «воля» перетинається ще з одним протилежним за змістом концептом «рабство». Таку закономірність можна пояснити тим, що ці два концепти співіснують один з одним та не мали б ніякого смислового навантаження та значення один без одного.

Аналіз фактичного матеріалу, а саме публіцистичних статей відомих українських видань «Український тиждень»; «Політична критика»; «Українська правда» дозволив виявити той лексичний матеріал, який прямо або опосередковано репрезентує концепт «свобода»

До іменників, які у своєму значенні є дотичними до даного концепту, належать такі: рівноправність, суверенітет, рівність можливостей, непідлеглість, незалежність, справедливість, відповідальність за свої вчинки, воля, автономність, самобутність, паритетність, гідність, самостійність, свобода совісті, свобода думки, звільнення, емансипація, свобода дій, добровільність, безмежність, позбавлення, визволення, невимушеність, Визвольний рух, невимушеність, відсутність насилля, вільність, здатність приймати рішення, відкритість, гласність, з власної волі, за власним бажанням.

Розглянемо деякі приклади вживання:

1. **Справедливість** (Усім суспільством домагаємося втілення реформ *справедливості*, під якими маємо на увазі весь масштаб завдань, що стосуються надійного захисту фундаментальних свобод та всіх мешканців України, незалежно від їх походження, мови спілкування, віри чи переконань) [94]. В даному випадку лексема «справедливість» виступає у денотативному значенні та є реалізатором концепту «свобода». Тобто справедливість може гарантувати свободу. Лише у суспільстві, де панує справедливість, люди можуть бути вільними.

2. **Свобода слова** (*Свобода слова* вимагає від журналіста й медіа вірності своєму професійному обов'язку говорити суспільству правду, захищаючи її від будь-яких маніпуляцій і політичної кон'юнктури. Журналісти й медіа, їхні права мають бути надійно захищені законом). Йдеться про свободу думки, а саме про свободу преси, які є складовими концепту «свобода» [90].

3. **Паритетність** – ще один яскравий приклад вербалізації досліджуваного концепту. Паритетність розуміється як рівноправність сторін та перетинається у своєму значенні зі справедливістю. (Гендерний *паритет* стане першим лакмусовим папірцем, і витримати це випробування буде нелегко. Він теж анонсував, що в його комісії буде гендерний *паритет*, але для своєї Dream Team набрав тоді лише дев'ять жінок — заледве 33%.) Сьогодні значна увага приділяється саме гендерному паритету, тобто рівноправності жінок з чоловіками у всіх сферах суспільного життя, і політика

та органи влади також не є винятком. До таких дій закликає і майбутня президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, яка хоче мати у своїй команді щонайменше стільки жінок, скільки й чоловіків [95].

4. Добровільність (*Добровільну* участь бюджетників у мітингу під Київрадою суворо контролюють). Дана лексема напряму виражає концепт «Свобода». Робити щось добровільно, з доброї волі означає чинити за власним бажанням, без примусу, приймати рішення на участь у будь-чому, вступати до будь-яких організацій та бути їх членом. Добровільний також розуміється як безкорисливий. Тобто людина готова пожертвувати своїми власними інтересами заради інших, не чекаючи від когось нагороди або похвали.

5. Емансипація (На відміну від західних держав, де процес *емансипації* був еволюційним, органічним і тривалим, сутність більшовицької гендерної політики зводилася до визнання механічної рівності між чоловіками та жінками). Ще одна лексема, яка є близькою за своїм семантичним значенням до паритетності, характеризує жіночий рух за свої права, свободи та рівноправність з чоловіками.

6. Самобутність (Шевченківська премія встановлюється для нагородження громадян за найвидатніші твори літератури і мистецтва, публіцистики і журналістики, які є вершинним духовним надбанням українського народу, утверджують високі гуманістичні ідеали, збагачують історичну пам'ять народу, його національну свідомість і *самобутність*, спрямовані на державотворення і демократизацію українського суспільства). Самобутній означає незалежність від впливу інших, самостійний у своїх рішеннях та у своєму розвитку. Той, хто повністю незалежний певних від стандартів, оригінальний, відрізняється своєю неповторною своєрідністю [100].

7. Визвольний рух (*Визвольні рухи* стали закономірною відповіддю поневолених народів на окупацію. До пошуку союзників у таборі ворогів країн-поневолювачів вдавались у різні історичні періоди національно-визвольні рухи та організації багатьох бездержавних народів). Визвольний рух

можна сміливо назвати історичним символом свободи та незалежності, який вплинув на процес формування сучасної української нації [97].

8. Гласність (Оскільки для того, щоб суспільство функціонувало за принципом попиту-пропозиції, передусім потрібна життєздатна законодавча система, де кожен рівний перед законом, а *гласність* забезпечує вільна і незалежна преса) [98]. Гласність впершу чергу стосується свободи преси та інформації, відкритості у діяльності державних органів та установ. Це політика максимальної відвертості, відкритості, незалежності та невідкореності, якої повинні дотримуватися і засоби масової інформації. Можна також провести чітку паралель між гласністю та свободою слова, та визначити гласність як умову або базис для забезпечення свободи думки/слова.

9. Невимушеність (Як говорить німецькою, почувається строгішим і «розкладеним по полицях», а як переходить на українську — одразу інша людина: балакуча й *невимушена*) [99]. Невимушений означає незмушений, щирий, розкутий у своїх діях та поведінці. Невимушено людина може поводитись тоді, коли вона не відчуває ніякого тиску та почуває себе у своїй тарілці у приємному для неї середовищі та суспільстві.

Тож, усі ці слова та словосполучення в тому чи іншому контексті можуть бути використані у значенні «свобода» або «воля».

Аналізуючи далі лексичний аспект, окрім іменників було виявлено і ряд прикметників та прислівників, які у своєму значенні можуть представляти даний концепт: невідвладний, суверенний, незалежний, самостійний, автономний, паритетний, рівноцінний, ліберальний, необов'язковий, демократичний, безкордонний, безперешкодно, доступний, добровільно, спонтанно, невимушений, вільнодумно, безтурботний. Прикметник безвольний має негативний підтекст та характеризує безхарактерну людину, про яку можна ще сказати вживаючи фразеологічні сполуки: ні риба ні м'ясо; ні се ні те; з ключця батіг.

На противагу іменникам, прикметникам та прислівникам, концепт «свобода» майже не знаходить своє відображення у дієсловах проаналізованого матеріалу. Було знайдено лише невеликий дієслівний ряд, який може включати у себе даний концепт: звільняти, втікати, розкріпачувати, визволяти, відвойовувати, усувати (від обов'язків), подавати/піти у відставку, розраховатися (з роботи).

2.3 Порівняльна характеристика мовної репрезентації концепту «Freiheit/Свобода» у німецькій та українській мовах

Досліджуваний концепт в українській та в німецькій мовах має два варіанти вираження: свобода / Freiheit та воля / Wille. При чому «воля» виступає ще у значенні «бажання» / «Wunsch» (за власним бажанням – aus freiem Willen; beim besten Willen – при всьому бажанні; nach j-s Willen – за чийм-небудь бажанням. Для кращого та більш змістовного розуміння даного концепту слід звернутися до тлумачення ще до одного дотичного репрезентанту, а саме до лексеми «Wille». Для цього звернемося ще раз до тлумачного словника «Duden», який пропонує наступну дефініцію: Wille – jemandes Handlungen, Verhaltensweise leitendes Streben, Wollen, besonders als Fähigkeit des Menschen, sich bewusst für oder gegen etwas zu entscheiden; durch bewusste geistige Entscheidung gewonnener Entschluss zu etwas; bestimmte feste Absicht. Тобто «Воля/Wille» розуміється як чийсь дії, поведінкове прагнення, хотіння, здатність людини свідомо вирішувати щось, бути за чи проти, свідомо прийняте рішення; певний твердий намір щось зробити [93].

В свою чергу синонімами до лексеми «Wille» є: Absicht – намір, Anliegen – прагнення, задача, Bestreben – старання поривання, Gedanke – ідея, задум, Intention – намір, Plan – план, Vorhaben – задум, Vorsatz – умисел, Wollen – хотіння, Wunsch – бажання, Zie – ціль, Zielvorstellung – цільова установка, Zweck – мета.

Розгляд лексеми «Wille» є невід’ємною складовою концепту «Freiheit», при порівняльному аналізі німецької та української мов. Це зумовлено тим, що при перекладі на українську мову ці лексеми є взаємозамінними: im Freien – на волі; es steht Ihnen frei – бути в вашій волі, freiwillig – з власної волі; freien Lauf lassen – дати волю; handgreiflich werden – дати волю рукам; seinen Gefühlen freien Lauf lassen – дати волю почуттям; aus freien Stücken – з доброї волі; unfreiwillig – не з власної волі; freilassen / auf freien Fuß setzen – відпустити на волю [98].

Лексема «Freiheit» на лексичному рівні більше представлена в німецькій мові ніж в українській та має широке синтагматичне поле. Це підтверджують кількісні показники різних частин мови, які так чи інакше репрезентують, вербалізують концепт «свобода» або є дотичними до нього. Окрім великої кількості знайдених іменників, прикметників, прислівників та дієслів, які так чи інакше виражають концепт «Freiheit» в німецькій мові значну частину лексичного фонду посідають складні слова, так звані Komposita. Німецький народ відомий своєю любов’ю до складних, багатокореневих слів. Komposita – це одночасне поєднання декількох частин мови для творення нового слова з новим семантичним значенням. Як вже було зазначено, складні слова можуть утворюватися за допомогою поєднання іменника з іменником, іменника та прикметника, іменника та дієслова, прислівника з іменником, займенника з іменником та ще від багатьох інших можливих комбінацій. Лексема «Freiheit», як виявилось, є дуже популярною та широко вживаною для творення нових слів у німецькій мові. Це можуть бути нові слова з близьким значенням, а можуть бути слова, які за змістом відрізняються від їх складових частин. Крім того вони можуть мати або не мати з’єднувальний елемент – Fugenelement. Словотворчий елемент «Freiheit» виступає у таких словах у якості головного слова, тобто слова, за яким визначається рід іменника, наприклад: **Bewegungsfreiheit**, **Entscheidungsfreiheit**, **Glaubensfreiheit**. Він також може виступати у якості залежного слова: **Freiheitsidee**, **Freiheitskämpfer**, **Freiheitsliebe**. Окрім цього компонент «frei» має ще більший словотворчий

потенціал. Було виявлено у словнику «Duden» 40 дієслів, 94 іменника та 30 прикметників, компонентом яких є морфема *frei*.

В українській мові, в порівнянні з німецькою мовою, дуже мало складних слів. Іменник «свобода» не являється словотворчим елементом для творення слів в українській мові. Можна лише виділити лексеми «вол» та «віл», які вживаються для творення нових багатокореневих слів з близьким семантичним значенням: безвілля, безволля, дозволений, задовільний, невільничий, підневільний, поволі, поволеньки. Це свідчить про те, що в українській мові словоскладання не є популярним способом для творення нових слів. Треба ще зазначити, що усі складні німецькі слова – Komposita на українську мову перекладаються двома, а то і трьома слова, замість одного німецького: *Freiheitsbedürfnis* – потреба у свободі, *Freiheitsberaubung* – неправомірне позбавлення свободи, *Freiheitsbeschränkung* – обмеження свободи, *Freiheitsgedanke* – свобода думки, *Freiheitsgrad* – ступінь свободи.

Звернемося ще до одного не менш значущого способу словотворення – афіксального, який представлений як у німецькій, так і в українській мовах на прикладі лексем «Freiheit/Свобода». В основному найчастіше чустрічаються префіксальні, суфіксальні та префіксально-суфіксальні моделі, семантична сутність яких полягає в присвоєнні слову певного додаткового значення, певної категоріальної ознаки: відсутності, заперечення, видалення або іншої. Особливістю німецьких префіксів є те, що їх налічується невелика кількість, але один і той же префікс може бути багатозначним та створювати нові семантичні відтінки одного й тож слова.

Найуживанішим префіксом для творення прикметників, які так чи інакше виражають концепт «Freiheit» в німецькій мові, є префікс **un-**, який в українській мові передається префіксом **не-** або **без-**: *ungezügelt* – нестримний, *unförmlich* – неформальний, *ungehindert* – безперешкодний, *ungebunden* – вільний. Як бачимо, за допомогою даного префіксу можна надати прикметнику заперечного значення в обох мовах, який в даному випадку набуває позитивного відтінку «свободи». Цей префікс є типовим не тільки для

німецьких прикметників, але і для іменників, наприклад, **Unfreiheit** – неволя, несовобода.

Суфіксальна модель словотворення є більш типовою для творення іменників в німецькій мові. Розглянемо найбільш відомі серед них: **-er** – **Freiheitskämpfer**, суфікс іменників чоловічого роду, який слугує для найменування осіб різних категорій; **-schaft** – **Gefangenschaft** – неволя ; **-heit** – **Gebundenheit** – зв'язаність, **Straffreiheit** – безкарність, **Unfreiheit** – неволя/залежність, **Ellbogenfreiheit** – свобода дій , **Aufgeklärtheit** – свобода від упереджень, **-keit** – **Unabhängigkeit** – незалежність, суфікси іменників жіночого роду, які мають абстрактне смислове значення, це підтверджує переклад даних лексем українською мовою. Інша категорія іменників утворена за допомогою суфікса **-ung**, наприклад: **Befreiung** – звільнення, **Unterdrückung** – придушення, **Nötigung** – примушення, який слугує для вираження результату дії або називає саму дію. Аналогом даного суфіксу в українській мові є суфікс **-енн(я)**.

Тож, як бачимо, значна частина нових слів, які у своєму значенні є дотичними або антонімічними до лексеми «Свобода/Freiheit» утворені за допомогою афіксального способу, словоскладання в німецькій мові та афіксального в українській мові.

Найрозповсюдженішими спільними одиницями синонімічного ряду можна вважати слова «незалежність / **Unabhängigkeit**», «суверенітет / **Souveränität**» та «демократія / **Demokratie**». Це підтверджує проаналізований публіцистичний матеріал в якому даний синонім відрізняється частотою вживання у відповідному значенні. Незалежний, а значить – вільний. Тобто це одиниці, які при позначенні одного й того ж явища, співвідносяться між собою та можуть виражати більш або менш широке понятійне значення. Подані синоніми позначені схожим емоційно-експресивним забарвленням.

Що стосується антонімічного ряду, то тут можна виокремити такі найбільш змістовні та узагальнюючі спільні одиниці: **неволя / Unfreiheit**, **пригноблення / Unterdrückung**, **рабство / Sklaverei**.

Крім того можна виявити таке лінгвістичне явище як гіперо-гіпонімія, тобто родовидові відношення у лексико-семантичній системі мов. «Демократія / **Demokratie**» виступає одночасно і гіперонімом для даного концепту в обох мовах, тобто родовим словом, а «незалежність», «суверенітет» є відповідно гіпонімами по відношенню до спільного гіпоніму.

Вживання у мовленні стійких словосполучень та виразів є невід'ємною частиною розмовного мовлення будь-якого народу. Порівнюючи українську та німецьку мови з точки зору репрезентації концепту «свобода» треба звернути увагу на такий вагомий розділ лінгвістики як фразеологія. Фразеологічні одиниці несуть у собі геть іншу інформацію, ніж одиниці лексичного рівня. Фразеологізми та фразеологічні сполучення демонструють метафоричність мислення народу, якнайкраще відображають національну самобутність, багатовіковий історичний досвід тієї чи іншої країни, демонструють уявлення нації про світ, побут, трудову діяльність, сімейне життя, світосприйняття. Вони якнайкраще відображають національний колорит. Фразеологізми – це один із найважливіших аспектів при вивченні мови, якому треба приділити особливу увагу. Володіння знаннями фразеологічного фонду якогось народу дають нам можливість краще зрозуміти його світогляд та приналежність до тієї чи іншої нації, так би мовити «відчутти мову». Вживання у мовленні таких стійких виразів дають можливість відчутти себе частиною іншомовного суспільства та показують рівень володіння мовою.

Німецька мова, так як і українська, мають у своєму арсеналі широкий та багатий фразеологічний запас. Аналізуючи даний аспект було виявлено наступні фразеологічні одиниці, які розкривають сутність та значення концепту «свобода» та «Freiheit» для кожного з них. Для аналізу був відібраний матеріал, який представлений у відомому німецькому словнику «Duden Redewendungen» та у фразеологічних словниках української мови.

Досліджуючи матеріал, було помічено, що українські та німецькі фразеологізми схожі між собою за своїм значенням. Це можна пояснити тим,

що у більшості випадків джерелом таких виразів була міфологія та Біблія. Але під впливом культурних особливостей фразеологізми набували типового відтінку саме для якогось певного народу та несуть у собі особливу лінгвокультурну значимість. Завдяки таким особливим сполукам можна проаналізувати значення даного концепту для кожного з представлених народів.

Так у німецькій мові, фразеологізми «Freiheit über Silber und Gold»; «Freiheit ist über allen Reichtum» в українській мові також мають свої відповідники: «свобода завжди дорожча чим золото або срібло» та «свобода – це найбільше скарб»; «хоч рачки, та на волі»; «хоч ти в багатстві, але в неволі, а я хоча і голий, але на волі»; «besser arm und frei, als sein Sklave und sehr reich», усі вони демонструють важливість «свободи» для кожного з них, вона як для німецького так і для українського народу є безцінним скарбом, який потрібно оберегати від злих посягань на нього.

Український варіант «Дай серцю волю – заведе в неволю» можна вважати аналогом німецькому варіанту «Je mehr Freiheit je, je mehr Mutwille». Але в українському варіанті простежується більш негативний, ніж позитивний підтекст. Неволья асоціюється з кріпатством та тяжким життям, а пустощі та нісенітниця (die Mutwille) мають більш нейтральний, характер, тому цей вислів часто використовують, говорячи про молодь, яка вступає у доросле життя та вчиться на власних помилках (пустощах).

Українська культура має багату символіку, яка пов'язана з природою та рослинно-тваринним світом. Це також пояснюється давніми віруваннями язичників – предків українців, які були нероздільними з природою. З природи вони черпали знання та отримували досвід. Таку нероздільність та єдність з природою можна побачити на прикладі наступних фразеологізмів: «краще на свободі в комірці, ніж в неволі в золотій клітці»; «соловей у клітці не співає»; «золота клітка не тішить солов'я». Символ птаха з давніх давен вважався символом свободи та зображувався на предметах побуту. В німецькій мові птах є також символом волі «frei wie ein Vogel»; ««Zahme Vögel singen von

Freiheit, wilde Vögel fliegen». Ще один символ свободи – вітер «die Luft der Freiheit weht». Вітер завжди ототожнювався з волею тому знайшов своє відображення і у фразеологізмах та в народному фольклорі. Як бачимо досліджуваний концепт має своє вербальне відображення і на фразеологічному рівні як в українській так і в німецькій мовах.

Порівнюючи концепт «свобода / Freiheit» в німецькій та українській мовах доцільно буде розібрати фреймову структуру семантичного поля даного концепту для кращого розуміння і порівняння. Фрейми, так як і концепти є невідемними складовими когнітивної лінгвістики. Вони заключають у собі культурні знання людей про навколишній світ. Концепт на відміну від фрейму має більш широке семантичне значення. В даному випадку фрейм розглядається як певна структура знань, уявлень, які організувалися навколо певного поняття – концепту. Для порівняння візьмемо лексеми «Воля» та «Свобода» в українській мові та лексеми «Freiheit» та «Wille» в німецькій мові:

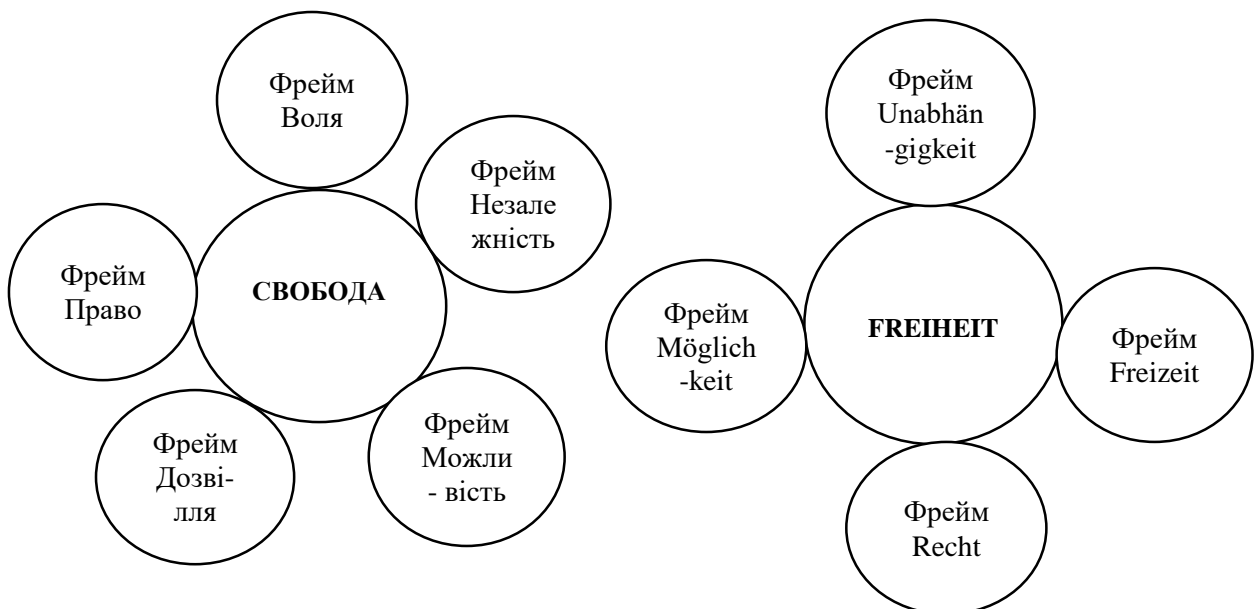

Рис. 2.2. «Фреймова структура концепту «Свобода – Freiheit»

Порівнюючи ці дві схеми, можна побачити певні розбіжності та співпадіння. В українській мові дане поле значень більш широке та має додатковий фрейм значення – воля, який має широкий спектр вживання і може бути взаємозамінним у всій повноті свого значення, тоді як у німецькій мові

він відсутній та є повністю взаємозамінним лексемою «Freiheit» у значенні – воля / свобода. Увесь інший спектр знань навколо концепту «Свобода» в українській та «Freiheit» в німецькій співпадає.

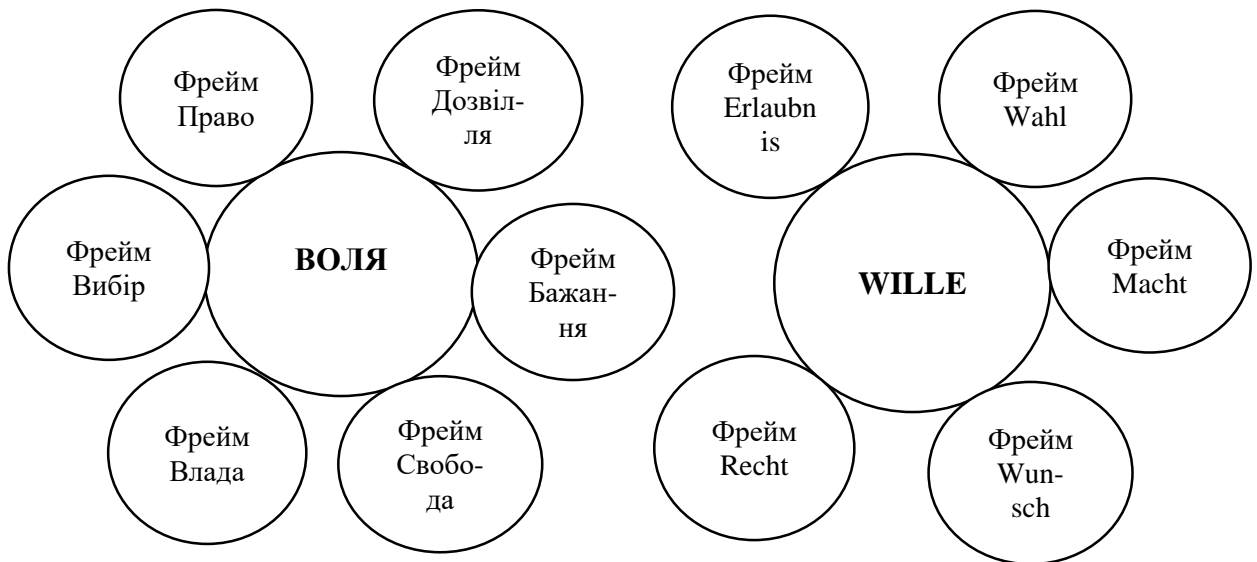

Рис. 2.3. «Фреймова структура концепту «Воля – Wille»

Фрейм може одночасно виступати і концептом, що пояснюється близькістю цих понять. «Воля» в українській мові має більше значень і «Свобода» є одним із ключових, тоді як у німецькій мові він майже відсутній у значеннєвому полі «Wille».

Проаналізувавши публіцистичний матеріал, а саме статті з популярних автентичних німецьких та українських видань, було знайдено велику кількість лексичного матеріалу, який є дотичним до досліджуваного концепту «Свобода/Freiheit» та характеризує його з різних сторін. Було проаналізовано на конкретних прикладах семантичні значення знайдених слів. Усі лексичні одиниці в основному знаходять своє відображення у суспільно-політичних виданнях, тому головна увага приділялась статтям на політичні, економічні, громадські, суспільні та історичні теми, які є найбільш відповідними для кращого розкриття даного концепту.

Висновки до розділу 2

В німецькій мові засобом вираження досліджуваного концепту є лексема «Freiheit», яка має три основні семантичні відтінки значення: Zustand, Möglichkeit, Recht. В українській мові лексема «Свобода» знаходиться своє вираження через наступні основні значеннєві одиниці: воля, можливість, влада.

Було виявлено, що концепт Freiheit має широке синонімічне та антонімічне поле значень. До базових синонімів можна віднести наступні: Unabhängigkeit, Souveränität, Ungebundenheit, Selbstverantwortung. До антонімів: Unterdrückung, Gefangenschaft, Abhängigkeit. Проаналізувавши словникові дані, було з'ясовано, що в українській мові в порівнянні з німецькою синонімічний та антонімічний спектр значень менш представлений. До них можна також віднести такі спільні одиниці як: незалежність, суверенітет, невимушеність, неволя, гніт, рабство.

Було знайдено ряд слів, які дотично або у своєму периферійному значенні можуть виражати даний концепт в обох мовах. Для цього були використані автентичні публіцистичні матеріали. Окрім аналізу даного концепту з точки зору лексичного рівня, були проаналізовані і одиниці фразеологічного рівня. Можна зробити висновок, що на фразеологічному рівні концепт «свобода» широко представлений як в українській мові, так і в німецькій та реалізується не тільки у фразеологізмах, а і у прислів'ях та приказках. Це свідчить про значущість даного концепту для історії та культури кожного народу. Деякі сталі вирази мають свої еквіваленти в українській мові і навпаки, але більшість з них розкривається через описовий переклад та не має відповідників.

Що стосується аналізу публіцистичного матеріалу, то в обох мовах даний концепт реалізується в більшій мірі у статтях на політичну та суспільну тематику та знаходить своє вираження за рахунок денотативних або периферійних значень.

ВИСНОВКИ

Мова і культура – це взаємопов’язані та взаємодоповнюючі один одного явища. Мова впливає на культуру, а культурні процеси в свою чергу знаходять відображення в мові. Історія мови та культури невинно розвивається та крокує в ногу одна з одною. Культурні процеси, зумовлені не тільки історичними чинниками, але і процесом глобалізації, впливають на розвиток того чи іншого суспільства, відображають його національний характер, традиції, звичаї, менталітет, спосіб життя, моральні цінності, етичні норми та особливості світосприйняття. Це все формує певну картину світу, яка є унікальною для кожного народу.

Картина світу формується за рахунок безперервного контакту людини з навколишньою дійсністю та є одним із фундаментальних наукових понять. Картина світу – це комплекс знань людини, її особистих вражень, уявлень про навколишній світ та результат її взаємодії з ним. Можна сказати, що «картина світу» в значній мірі визначає менталітет тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти та обумовлює світорозуміння кожного її члена.

В даній роботі було опрацьовано і проаналізовано методичну та наукову літературу для розкриття сутності поняття «концепт» – змістовної одиниці картини світу. Була проведена чітка паралель розмежування «концепту» від «поняття» та з’ясовано їх основну відмінність: концепт на відміну від поняття є ментальним національно-специфічним утворенням, яке не тільки мислиться, але і переживається та має оціночно-емоційне підкріплення. Концепти – це не просто будь-які поняття, а лише ті найважливіші без яких неможливо уявити ту чи іншу культуру. Зародившись ще за часів Середньовіччя, концепт став багатограним поняттям та є предметом дослідження багатьох наук, таких як: філософія, логіка, психологія, культурологія, лінгвістика, саме тому не існує єдиного тлумачення даного терміну. Навіть в межах однієї науки не має конкретного визначення, так як кожен науковець трактує його по-своєму, вносячи певні уточнення.

В ході роботи було досліджено концепт у двох основних напрямках сучасного мовознавства, а саме з точки зору когнітивного та культурологічного підходу. Представниками когнітивного підходу є А. Бабушкіна, О. Кубрякової, М. Холодної, І. Стерніна, А. Залевської. Кожен з науковців, який досліджував «концепт» з точки зору когнітивного підходу має свій погляд на дане поняття, але все ж таки усі визначення лінгвістів мають у своєму тлумаченні спільні риси та усі вони інтерпретують «концепт» як продукт психічних процесів пізнання, утворений у свідомості людини. Іншими словами «концепт» – це результат усієї пізнавальної діяльності особистості, який несе інформацію про предмети, явища та про дійсний світ в цілому.

Представники лінгвокультурологічного підходу (А. Вежбицька, Н. Арутюнова, С. Воркачев, В. Карасик, С. Нікітіна, М. Піменова, Г. Слишкін, Ю. Степанов) також не дійшли до створення єдиного визначення. Так одні науковці вважають «концепт» певним об'єктом дійсного світу, що представляє культурно зумовлені уявлення людини про світ. Інші пропонують вважати «концепти» первинними культурними утвореннями. Можна підсумувати усі визначення науковців, які займалися вивченням «концепту» з точки зору лінгвокультурологічного підходу та зробити висновок про те, що концепт має пряме відношення до культури, виражається в мовленні та не є лише результатом роботи свідомості та пізнання. При лінгвокультурологічному підході концепт розглядається в рамках діади «мова – культура».

У ході дослідження нами був розглянутий такий ключовий світовий концепт як «Свобода/Freiheit», а саме його шляхи вербалізації в німецькій та українській мовах та його значення у відповідних картинах світу.

Розглядаючи репрезентацію концепту на лексичному рівні німецької та української мов, були виділені лексичні одиниці, різних частин мови (іменники, прикметники, прислівники, дієслова), які безпосередньо відображають концепт «Свобода – Freiheit» на рівні денотату, наприклад: *Eigenständigkeit* – незалежність, *Eigenverantwortlichkeit* – самостійність,

Freiheitlichkeit – волелюбність, Freizügigkeit – свобода дій, Liberalität, Freisinnigkeit, Aufgeklärtheit – ліберальність, вільнодумство, Unabhängigkeit – незалежність, Ungebundenheit – свобода, вільність, Befreiung – звільнення, Autonomie – автономія, Selbstbestimmung – самовизначення, Freisein – стан незалежності. Або знаходяться на периферії значень та вербалізують даний через певні асоціативні значення кожного народу, наприклад: Spielraum – свобода дій, Möglichkeit – можливість, Vorrecht – привілея, Ungezwungenheit – невимушеність, Zwangslosigkeit – безтурботність, Befreiung, Erlösung, Errettung, Dispens – спасіння, звільнення, позбавлення, Entlassung – звільнення, Freiraum, Zugriff, Nichtanonymität, Öffentlichkeit, Unbedingtheit, Entrümpelung, Entfaltung, Freizeit, Freizügigkeit.

Було з'ясовано, що даний концепт на лексичному рівні має більш широке поле вираження в німецькій мові. Так як іменник «Freiheit» та прикметник «frei» водночас є широкоживаними словотворчими елементами для творення складних слів (Komposita) з близьким семантичним значенням (Bewegungsfreiheit, Entscheidungsfreiheit, Freiheitsbedürfnis, Freiheitsberaubung, Freiheitsbeschränkung, Freiheitsgedanke Freiheitsgrad, Freiheitsidee) та новий слів (Freimut, Freischicht, Freischaltung, Freigut, Freistil, Freiluft, Freibeuterei). Це підтверджують дані німецького словника «Duden». Тоді як в українській мові дана лексема є взаємозамінною на більш вживану лексему «Воля» та не має такого спектру вираження. Словотворчі елементи «вол» та «віл» слугують для творення не значної кількості спільнокореневих слів: вільнодумець, вільнолюбство, вільнодумство, волелюбство, сваволя, свавілець, свавілля, свавільник, свавільство, сваволець, свавільник, свавольство, свавільничати, сваволити, свавільниця.

Фразеологічний рівень, який окрім сталих виразів включає в себе ще прислів'я та приказки, широко представлений в обох мовах. Досліджуючи матеріал, було помічено, що українські та німецькі фразеологізми схожі між собою за своїм значенням. Це можна пояснити тим, що у більшості випадків джерелом таких виразів була міфологія та Біблія. Але під впливом культурних

особливостей фразеологізми набували типового відтінку саме для якогось певного народу та несуть у собі особливу лінгвокультурну значимість. Так у німецькій мові, фразеологізми «Freiheit über Silber und Gold»; «Freiheit ist über allen Reichtum» в нашій рідній мові також мають свої відповідники: «свобода завжди дорожча чим золото або срібло» та «свобода – це найбільше скарб»; «хоч ти в багатстві, але в неволі, а я хоча і голий, але на волі»; «besser arm und frei, als sein Sklave und sehr reich», усі вони демонструють важливість «свободи» для кожного з них, вона як для німецького так і для українського народу є безцінним скарбом, який потрібно оберігати від злих посягань на нього. Український варіант «Дай серцю волю – заведе в неволю можна вважати аналогом німецькому варіанту «Je mehr Freiheit je, je mehr Mutwille. Але звичайно не для всіх сталих виразів можна знайти відповідники в іншій мові, більшість з них розкриває своє значення через описовий переклад.

Окрім того був проаналізований публіцистичний матеріал, а саме статті з популярних автентичних німецьких та українських видань, було знайдено велику кількість лексичного матеріалу, який є дотичним до досліджуваного концепту «Freiheit/Свобода» та характеризує його з різних сторін. Було проаналізовано на конкретних прикладах семантичні значення знайдених слів. Усі лексичні одиниці в основному знаходять своє відображення у суспільно-політичних виданнях, тому головна увага приділялась статтям на політичні, економічні, громадські, суспільні та історичні теми, які є найбільш відповідними для кращого розкриття даного концепту. В обох мовах даний концепт широко представлений у ЗМІ та широко вербалізується через ряд синонімічних значень.

Судячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок, що для кожного народу поняття «Свободи» змінювалося протягом усієї історії. Судячи з концептосфери сучасного німецького народу, «Freiheit/Свобода» розуміється, як незалежне та самостійне життя та успіх. Прагматичні німці вважають, що матеріальна впевненість плюс духовна рівновага – це те, до чого потрібно прагнути. Вона розуміється як певна привілеція, за допомогою якої людина

здатна вільно висловлювати свої думки та чинити на власний розсуд. Тоді як для українців свобода – це більше духовна цінність, стан душі, а боротьба за неї – це смисл життя протягом віків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов-Алексеева // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология; под ред. проф. В. П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Ангелова М. М. «Концепт» в современной лингвокультурологии / М. М. Ангелова // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики. Сборник научных трудов. – М., 2004. – Вып. 3. – С. 3–10.
3. Арутюнова Н. Д. О движении, заблуждении, восхождении / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Космос и хаос: Концептуальные поля порядка и беспорядка. – М.: Индрик, 2003. – С. 3–12.
4. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. – 104 с.
5. Бижева З. Х. Антропоцентризм культуры – антропоцентризм языка / Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы / З. Х. Бижев. – Казань, 2004. С. 207
6. Брутян Г. А. Языковая картина мира и её роль в познании / Г. А. Брутян // Методологические проблемы анализа языка. – Ереван: Изд-во Ереван. гос. ун-та, 1976. – С. 53-69.
7. Вежбицкая А. Язык, культура и познания / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1997. – 410 с.
8. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт. Становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
9. Воркачев С. Г. От лингвоконцептологии к лингвоидеологии: поиски метода / С. Г. Воркачев // Vita in lingua: К юбилею профессора С. Г. Воркачева: сб. ст. ; отв. ред. В. И. Карасик. – Краснодар: Атриум, 2007. – С. 39–60
10. Воробьев В. В. Лингвокультурология: Монография / В. В. Воробьев. – М.: РУДН, 2008. – 336 с.

11. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьев М.: РУДН, 1997. 331 с.
12. Головин А. С. Лингвокультурный концепт «родство» в английских, немецких и русских поговорках: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / А. С. Головин. – М., 2014. – 146 с.
13. Гоннова Т. В. Русский язык: исторические судьбы и современность / Т. В. Гоннова // Русская языковая картина мира. Труды III Международного конгресса исследователей русского языка. М.: изд-во МГУ, 2007. С. 483.
14. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию [Текст] / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем. под ред. и с предисл. Г. В. Рамишвили]. – М.: Прогресс, 1984. – 398 с.
15. Гуревич А. Я. Человек и культура. Индивидуальность в истории культуры / А. Я. Гуревич. – М., 1990. 192 с
16. Делёз Ж. Гваттари Ф. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. – М.: Ин-т экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1998. 288 с.
17. Демьянков В. З. Понятие и концепт в художественной литературе и научном языке / В. З. Демьянков // Вопр. филологии. – 2001. – № 1. – С. 35–
18. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / колект. автор; голова ред. колегії О. С. Мельничук. — К.: Наукова думка, 1982–2006. — Т. I–VI. — Т. I: А–Г / уклад. Р. В. Болдирев та ін. — 1982. — 632 с. С 423
19. Зайчикова Н. В. К вопросу о разграничении терминов «когнитивный» и «лингвокультурный» концепты / Н. В. Зайчикова, Н. М. Залесов // «Вестник АмГУ», научно-теоретический журнал, серия «Гуманитарные науки», – Вып. 36. – Благовещенск: АмГУ, 2007. – С. 66-68.
20. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / Под. ред. И. А. Стернина. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. – С. 36–46.
21. Зусман В. Г. Концепт в культурологическом аспекте / В. Г. Зусман // Межкультурная коммуникация: Учебное пособие. Н. Новгород: Деком, 2001. – С. 38-53.

22. Карасик В. И. Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Том 1. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 352 с.
23. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты: [сб. науч. тр.]. – Волгоград – Архангельск, 1996. – С. 3–16.
24. Карасик В. И. Ценностная картина мира: межкультурный аспект // Языковое сознание: содержание и функционирование. XIII Междунар. симп. по психолингвистике и теории коммуникации: Тез. докладов / Под ред. Е. Ф. Тарасова. – М.: РАН., 2000. – С. 106–107.
25. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с. 31.
26. Карасик В. И., Прохвачёва О. Г. и др. Иная ментальность / В. И. Карасик, В. И. Прохвачёв. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с
27. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Базовые характеристики лингвокультурных концептов // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Волгоград: Парадигма, 2005. Т. I. С. 13–15.
28. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сборник научных трудов. Воронеж, 2001. С. 76–77.
29. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1976. – 335 с.
30. Колесов В. В. Концепт культуры: образ, понятие, символ / В. В. Колесова // Вестник СПбГУ. – Сер. 2. – 1992. – № 3. – С. 30–40.
31. Коротун О. В. Ассоциативный словарь внешнего человека / О. В. Коротун. – Омск: «Вариант-Омск», 2010. – 376 с. С. 47–48
32. Коурова О. И. Традиционно-поэтическая лексика и фразеология как лингвокультурная ценность: монография / О. И. Коурова. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2005. 235 с.
33. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: курс лекций / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. 284 с.

34. Крюкова Г. А. Концепт. Определение объема содержания понятия [Электронный ресурс] / Г. А. Крюкова. – Режим доступа: <http://gesi.cn.ua/work/487503/Koncept-Opredelenie-obema-soderzhaniya>
35. Кубрякова Е. С. О ментальном лексиконе: лексикон как компонент языковой способности человека / Е. С. Кубрякова // Актуальные проблемы современной лингвистики / сост. Л. Н. Чурилина. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 416 с.
36. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с. Режим доступа: <https://vocabulary.ru/termin/koncept.html#tab-opr>
37. Ліхачов Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология / Д. С. Ліхачов. – М., 1997. С. 280–287
38. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода / С. Х. Лихачев // Концепты. Научные труды. Центрконцепта. Вып. 1. – Архангельск, 1977. – С. 11-35.
39. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. / В. М. Манакін. – К.: ВЦ «Академія», 2012. — 288 с. —(Серія «Альма-матер»).
40. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие / В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 296 с.
41. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие [Текст] / В. А. Маслова. – 2-е изд. – Мн.: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
42. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
43. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови. Том 5. / О. С. Мельничук. – Київ: Наукова думка, 2006. — 704 с.
44. Науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. Ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 104 (1). – 252с.

45. Неретина С. С. Концепт // Энциклопедия эпистемологии и философии науки. М.: Канон +; РООН «Реабилитация», 2009. С. 387–389.
46. Неретина С. С. Тропы и концепты / С. С. Неретина. – М.: Рос. АН, Ин-т философии. 1999. 277 с.
47. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
48. Огар А. Ключові концепти українського дискурсу / А. Огар // Проблеми гуманітарних наук. серія «філологія». – 2017. – № 40. – С. 92.
49. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации: монография / М. В. Пименова. – Кемерово: ИПК «Графика», 2004 (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 3).
50. Пименова М. В. Концептуальные исследования. Введение: учебное пособие [Текст] / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. – 176 с.
51. Попова З. Д. Семантико-когнитивный анализ языка. Научное издание / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2007. – 250 с.
52. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попов, И. А. Стернин. Воронеж: Истоки, 2002. 60 с.
53. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепропетровск: Белая Е. А., 2013 – 307 с.
54. Русанівський В. М. Мовна культура світу в етнокультурній парадигмі / В. М. Русанівський // Мовознавство: Науково– теоретичний журнал. – 2004. – №4. – С. 3–7
55. Словник української мови: в 11 томах / [гол. ред. кол. І. К. Білодід]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1978. – Т.9– 1970. – С. 98
56. Словник антонімів української мови / Л. М. Полюга; ред. Л. С. Паламарчук; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Укр. мов. -інформ. фонд. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз; НАН України, Харків. нац. ун-т ім.

В. Н. Каразіна, Укр. мов. -інформ. фонд. – Київ: Довіра, 2004. – 275, 284 с. – (Словники України).

57. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – [2-е изд., испр. и допол.]. – М.: Академ. проект, 2001. – 992 с.

58. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 2007 – 248 с.

59. Стернин И. А. Типы и концепты / И. А. Стернин // Концептуальное пространство языка: сб. науч. тр. Посвящается юбилею Н. Н. Болдырева; под ред. Е. С. Кубряковой. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2005. – С. 257–282.

60. Стернин И. А. Психолингвистика и концептология [Электронный ресурс] / И. А. Стернин – Режим доступа:

<https://cyberleninka.ru/article/n/psiholingvistika-i-kontseptologiya>

61. Слышкин Г. Г. Концептологический анализ институционального дискурса [Текст] / Г. Г. Слышкин // Филология и культура. – 2001. – С. 34–36.

62. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе [Электронный ресурс] / Г. Г. Слышкин. – Режим доступа: <http://os.x-pdf.ru/20kulturologiya/315489-1-ggshishkin-lingvokulturnie-koncepti-precedentnih-tekstov-soznanii.php>

63. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.

64. Фразеологічний словник української мови. Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/49/53394/356786.html>

65. Холодная М. А. Интегральные структуры понятийного мышления / М. А. Холодная. – Томск: Изд-во ТомГУ, 1983. – 190 с.

66. Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь: более 2000 единиц / А. Н. Щукин. – М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2008. – 746 с.

67. Юдко Л. В. Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації [Електронний ресурс] / Л. А. Юдко. Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_2/292_298.pdf

Електронні джерела

68. <https://www.psyoffice.ru/6-849-konzept.htm>
69. http://glaube-und-kirche.de/zitate_freiheit.htm#Freiheit_und_Askese
70. <https://www.welt.de/reise/Fern/article201923706/Sierra-Leone-Straende-wie-aus-Puderzucker-hier-sind-sie-leer.html>
71. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article132688049/Schaeuble-nennt-AfD-hemmungslos-demagogisch.html>.
72. <https://www.welt.de/finanzen/article5321305/Frauen-bei-Geldanlage-so-wagemutig-wie-Maenner.html>.
73. <https://www.welt.de/print-wams/article124264/Ziemlich-vorlaut-der-Nachwuchs.html>
74. <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article180966316/Identitaetsgesetz-Attacken-auf-Israel-sind-masslos.html>
75. <https://www.welt.de/vermishtes/article108262291/In-Deutschland-lebt-jeder-Fuenfte-allein.html>
76. <https://www.welt.de/vermishtes/article180502816/Gutes-Benehmen-In-Berlin-wird-gerne-geduzt.html>
77. <https://www.dw.com/de/wien-besorgt-über-balkanroute/a-19370751>
78. <https://m.st-galler-nachrichten.ch/community/detail/article/ein-mann-in-seiner-ungezuegelten-emotion-00136347/>
79. <https://www.fluter.de/freiheit-die-ich-meine>
80. <https://www.welt.de/politik/article702448/Die-Zeit-der-Freiwilligkeit-ist-vorbei.html>
81. <https://www.welt.de/politik/article1235298/Merkel-verlangt-Eigenverantwortung-von-Afrika.html>

82. http://www.paradisi.de/Freizeit_und_Erholung/Liebe_und_Partnerschaft/Beziehung/Artikel/21291.php
83. <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/anonymitaet-im-netz-keine-angst-vor-der-freiheit-11861210.html>
84. <https://www.arbeiterkammer.at/beratung/arbeitsrecht/beendigung/Entlassung.html>
85. <https://de.catholicnewsagency.com/story/papst-franziskus-warnt-gewissensfreiheit-in-europa-auf-dem-ruckmarsch-4477>
86. <https://www.welt.de/politik/deutschland/article13618494/Friedrich-fuerchtet-Chaos-der-Gesetzlosigkeit.html>
87. <https://www.duden.de/>
88. <https://www.zitate-online.de/thema/freiheit/seite2.html>
89. http://glaube-und-kirche.de/zitate_geld.htm
90. <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/11/18/7088987/>
91. <https://vislovi.in.ua/prykazky-ta-prysliv-ya-pro-volyu/>
92. <http://sum.in.ua/s/Volja>
93. <https://www.duden.de/rechtschreibung/Wille>
94. <https://translate.academic.ru>
95. <https://tyzhden.ua/World/234857>
96. <https://tyzhden.ua/News/16232>
97. <https://tyzhden.ua/History/24362>
98. <https://tyzhden.ua/News/24743>
99. <https://tyzhden.ua/PrivateUrbanStudies/218381>
100. https://pidruchniki.com/12810419/filosofiya/sinhronniy_diahronniy_printsipi_doslidzhenni_form_kulturi_evristichniy_harakter_protistavlennya
101. https://pidruchniki.com/19240701/filosofiya/kulturologiya_inshologiya_kotsept_inshogo_kulturfilosofskiy_refleksiyi
102. <http://uadoc.zavantag.com/text/27282/index-1.html>
103. <http://www.medmat.pp.ua/36/7089.html>
104. <http://nimfilmdpu.mozello.com/vseukranska-nternet-konferencja/page-1/>

105. Gelfert H. Was ist deutsch? Wie die Deutschen wurden, was sie sind. München: Beck, 2005. 210 S.

106. <https://www.welt.de/finanzen/article170819349/Wie-sich-die-Werte-der-Deutschen-veraendert-haben.html> Wie sich die Werte der Deutschen verändert haben.

107. <https://www.duden.de>

108. <https://synonyms.woxikon.com>